

Муҳаммад Қуроно

ОТАЛАР КИТОБИ

**(ЁШ ОТАЛАР УЧУН ТАРБИЯ ТЎҒРИСИДА,
БИРИНЧИ КИТОБ)**

TOSHKENT – «O‘ZBEKISTON» – 2007

74.9
Қ 81

Масъул муҳаррир:
сиёсий фанлар номзоди Лазиз Тангриев

ISBN 978-9943-01-016-1

© «O'ZBEKISTON» NMIU, 2007

**Бола — туққанники эмас,
тарбиялаганники.**

Ўзбек халқ мақоли

Ассалому алайкум!

Одам болалари пок, ахлоқан баркамол бўлиш учун тенг имконият билан туғилади. Бироқ оталарнинг тарбия тўғрисидаги билим, ҳафсала ва масъулияти ҳар хил. Шу сабабли уларнинг айримлари ўғилларини ўзлари, эл-юртимиз, давлатимиз кутганидек тарбиялай олмаганлигидан аччиқ-аччиқ пушаймондалар. Бу эса ота — ўғил муносабатларида миллий тарбия анъаналарини тиклаш, замонавийлаштириш ва қўллашда оталарга педагогик ёрдам беришни тақозо қилади.

2005 йил сентябрь...

Телевизордан миллионлаб оталар Ватанига, миллатига қарши террористик хуружда айбланиб, судланаётган ўзбек йигитларининг асл қиёфасини кўрдилар. Ўғлига яхши тарбия бермагани учун ҳозир минг-минг пушаймонда, қўни-қўшни, маҳалла, миллат олдида юзи шувут оталар ҳатто йиғлади...

Агар 5—10 йил олдин уларга «Ўғлингизни қандай тарбияляяпсиз», десангиз, улар: «Худого шукур. Егани олдида, емагани ортида, ками йўқ. Яхши», дейишар эди. Хотиржам эдилар. Лекин бу хотиржамлик асоссиз эди.

Ўзи оталарнинг ўғил учун тарбиячилик масъулияти сусайгандек. Улар ўғил тарбиясини ҳам онанинг нозик елкасига осиб қўяётгандек. Авваллари ота-боболаримизнинг ўғилни тергашга тили, иллатларини кўришга кўзи ўткир бўлган. Ўғилнинг феълида бир айниш сезилса, пайсалга солмай, ўша заҳоти тузатишган. Кўриб кўрмасликка, билиб билмасликка олиш, «Бир гап бўлар, ақли кирса одам бўлар», дейиш ўзбек оталарига ёт бўлган. Миллий тарбиямиз шуни талаб қилган. Шуни талаб қилмоқда!

Тарбиянинг замони, макони бўлади, деганлар улуғ педагог Абдулла Авлоний. Тарбия тўғрисидаги китоблар ҳамма даврларда ёзилган. «Қобуснома», «Кутадғу билиг» каби китоблар бунга мисол. Бугун замон ўзгарди. Мураккаб ва таҳликали даврда яшаяпмиз. Ўғилни отасига қарши қайрайдиган мунофиқларни ҳам кўрдик. Улар ҳозир ҳам тарбияси бўш йигитларимизни ўз домига тушириш учун изғиб юрибди. Бу эса фарзанд тарбиясини замон талаблари асосида

ташкил этиш, ёшларимизни турли мафкуравий хуружлардан ҳимоя қилиш, юртдошларимизнинг ҳаётга онгли муносабатини шакллантириш, ён-атрофда юз бераётган воқеаларга дахлдорлик ҳиссини оширишни талаб қилмоқда. Бинобарин Юртбошимизнинг «Фарзандларимиз биздан кўра билимли, кучли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт!» деган улуғ ниятларини тўла-тўқис рўёбга чиқариш ҳам кўп жиҳатдан ана шу ўта муҳим вазифаларнинг нечоғлиқ муваффақиятли амалга ошириб борилишига боғлиқ.

Қўлингиздаги китобча бизни ҳеч кимдан кам қилмай келган бебаҳо миллий тарбиямиз анъаналарини замонавий шароитда тиклашга бир кичик ҳисса бўлар, деган умидда ёзилди. У педагог-мураббий сифатида узоқ йиллик кузатишларимнинг меваси.

Китобча 20—50 ёшлардаги, ҳали фарзанд тарбиясида туб бурилиш яшашга қодир оталарга мўлжалланган бўлиб, уни отанинг ўз ўғлига, яъни ёш отага ўгити услубида ёзишга ҳаракат қилдим.

Ўғлим, сен ота бўлдинг!..

Ўғлим!

Сен бугун ота бўлдинг. Келиним — она. Ўзингни ғалати ҳис қилаётгандирсан. Илгари сен ўзингни, рафиқангни, бизни ўйлар эдинг. Энди, мана шу бир парча гўштан ўсиб-улғаяётган бола учун жавобгарсан. Ишда ҳам уни эслаб, кулимсирадинг. Уни ўйладинг. Ишдан уйга шошилсан. Нега? Чунки Сен — отасан. Сенинг ўғлинг бор! Энди сен неварамни бахтли бўлишга ўргат.

Менинг оталик насиҳатим ҳам, васиятим ҳам — шу.

Хуллас, ўзингдан туғилган жажжи ўғил болани кўрдинг. Қувондинг. Табриклар ёғилди. Оталикнинг биринчи уйқусиз туни ҳам ўтди. Бу тун ҳали олдинда кўп иш турганлигини билдиргандир.

Тўғри-да. Сен — яхши менеджер, хотининг — яхши окулист. Ўз соҳаларингнинг усталарисиз. Уйлариңгда чақалоқ йиғлаган кундан бошлаб,

янги, ўзларинг ҳам билмайдиган ишга — бола тарбиясига киришдинглар.

Аёлларга — онаси маслаҳатчи. «Тез ёрдам»-дек етиб келади. Лекин отага ким ёрдамга елади? Ота! Шунинг учун ҳам, болам, кел, ота — ўғил бир ғойибона суҳбат қурайлик.

Ана шу ниятга яхшиларнинг рағбати ва талаби далда бериб, ушбу мулоқот-китобчага қуёш нури тушди.

Бу китоб нега ёзилди?

Китоб нега ёзилади? Одамларга ёрдам учун. Уларни касал бўлмасин, адашмасин, ожиз бўлмасин, камбағал бўлмасин, қийналмасин деб. Яхши китобни киши қанча кўп ўқиб, амал қилса, бизнесда, океану саҳроларда адашмайди, бой, соғлом бўлади.

Ўғлим, бу китоб фақат сен учун эмас, «**Болам бахтли бўлсин**», деб ният қилган ҳамма ёш оталар учун ёзилди. Фақат бир тилагим — унда ёзилган фикрларга амал қил. Амал қилмасанг, тамаки чекиш зарарлигини тушун(тир)иб, сигарет тутатаётган кишига ўхшаб қоласан.

Амал қилинмаган билимнинг фойдаси йўқ. Қўлингдаги китобнинг ҳам.

Келинга яхши қара

Ўғлим, мана, келинни туғруқхонадан опчиқдинг. Бояқиш, неварамни дунёга келтиргунча неча марта ўлиб-тирилгандир... Бугун у беҳол, кучсиз. Келинга яхши қара. Келин кучли, соғлом бўлса, боланг соғ, кучли бўлади. У то ўзига келгунча ҳар куни камида 1—2 соат қараш. Вақт топ. Оғир ишларини ҳал қил.

Бола ширин. У авлодимиз давомчиси. Шу сабабли унинг олдида авлодга, миллатга хизмат қилиш вазифалари турганини ҳеч унутма. Гўдақлар парвариши тўғрисидаги китобчаларни топ. Ўзимизнинг газеталардан, телевидениедан, интернетдан қидир. Ўқи. Келинга ўқиб бер. Биргаликда ҳар куни бажариш шарт бўлган машқларни бир вараққа ёзиб, кўринарли жойга, рангли ҳарфлар билан ёзиб қўй. Ҳафсасизлик қилма.

«Соғлом авлод учун», «Оила», «Фунча» журналларига обуна бўл. Келин билан бирга ўқи. Унинг ҳам ташвиши кўп. Вақти кам.

Педиатрга болангни кўрсатиб, айтганларини ўз вақтида, пухта бажар. Ёқмаса ҳам. Қийин бўлса ҳам.

Ўғлим, қара, эшит!

Эътибор қилмаса, одам юраги ураётганини ҳам, олаётган нафасини ҳам сезмайди. Ахлоқдаги баъзи қусурларни ҳам.

Қара. Отасига, онасига бақираётган болалар бор. Ота-онаси билан мол-мулк таллашиб судлашаётган, қариялар уйининг манзилени суриштираётган фарзандлар бор. Киндигини кўрсатиб, номаҳрамларни ўзига қаратаётган айрим ўзбек қизларимиз ҳам бор. Чекиб, ичиб, йўлдан озиб, бузилиб кетаётган айрим қизларни кўр. Илжайиб ё хўмрайиб, кунларни бекор ўтказаяётган танбал йигитларга қара. Булар бегона эмас. Балки, сенинг ёки ҳув ана, тарвуз кўтариб, мобилникда сўзлашиб, Нексиясига бораётган ўзбегимизнинг болалари.

Интернет хоналарида фойдали билим олиш ўрнига ўйин учун соатига 300 сўм кетказаяётган болалар ким бўлди? Қизларга тақлид қилаётган жувонларни кўр. Улар кимнинг қизи, опаси, онаси, холаси? Шулардан ибрат ол. Ўйла. Сўкинишлар, ёлғонлар, ўшқирешлар, бақирешлар, тилёғламачилик, ғийбат... Ўзинг хулоса қил.

Бу сўкиниш, ўшқирешлар... ҳавони тебратган бир физик тўлқин бўлибгина ўтиб кетмай-

ди. Сенинг болаларингнинг ҳам кўзларидан, қулоғидан ўтиб, миясига киради, чўкиб қолади. Ёмон таъсир қилади. Бузади.

Демак, иложинг борича болангнинг қулогини ёмон гап-сўзлардан, кўзларини — иллатларни кўришдан асра.

Тарбия нима?

Ўғлим. Бу сўзнинг маъноси кўп. Сен уни энг ўзбекча, энг амалий, энг фойдали маънода тушун. **Тарбия — ўргатиш дегани.** Ўргатишда мақсад ҳам, натижа ҳам аниқ бўлади. Боламни, менинг неварамни бахтли бўлишга ўргат! Неварамга евростилда 4 та 4 қаватли қаср қуриб, 4 хил автомобиль, дунёнинг 4 қитъасидан виллалар олиб берарсан. Истаган нарчасини, истаган пайт, истаган жойда муҳайё қиларсан. Лекин бахт олиб беролмайсан. Олиб берилган нарсаларнинг қадрни бўлмайди. Уларни бир соат ё бир кунда, бир қиморда ютқазिश мумкин. Эрка ўғлинг сенинг пулингни чекиб, олиб берган машинангни ичиб ҳайдаб, бировни майиб қилиб, ўлдириши мумкин. Ўйламай пул тиккан акциялари бир кунда қадрсизланиши мумкин.

Фарзандга миллиард сўмлик шароит, қулайлик, кошона олиб бериш осон. Уни бахтли бўлишга ўргатиш қийин.

Ўғлинг қандай одам бўлиши кимга боғлиқ?

Бу — жуда кўҳна савол. Баъзи эринчоқлар «Энди, пешонасида нима бўлса, шу бўлади-да», деб ғудраниб, эснайди. Гапни бошқа, ҳазми осон, саёз, ёқимли нарсаларга буришади. Лекин Шарқнинг буюк педагог боболаридан бири Жалолиддин Довоний ва ундан 200 йил кейин яшаган немис педагоги Адольф Дистервег «Бола қалби тоза ёзув тахтасига ўхшайди. Унга нима ёзилса (киритилса), шу унинг тақдирини яратади» дейишган.

XX асрда яшаб ижод этган айрим олимлар (социобиологлар)нинг фикрича, оламда туғилган тирик хилқатлар икки хил бўлади. Бири — тайёр, туғма ҳаёт дастури билан туғилади. Туғилган кунидан бошлаб дастур ҳам ишга тушади. Иккинчи бири — ярим тайёр дастур билан туғилади. Яъни ярми у билан бирга туғилган бўлади. Ярмини ҳаётдан олади. Одам ана шу иккинчи турга киради, дейишади.

Буни ўзбеклар минг йиллар олдин кашф қилиб қўйишган. «Олманинг остига олма тушди» деб туғма дастурни, «Бир палакда ҳар хил қовун пишади», деб иккинчи дастурни тушунтирганлар. Яна бир гап бор: «Гар ҳаётдан олмас таълим, унга ўргатолмас ҳеч бир муаллим». Бунга ҳам шубҳа билан қара. Фарзанд тарбияси учун жавобгарликни ким яхши, ким ёмонлигини билиб бўлмайдиган ҳаётга, яъни «ҳеч кимга» юклаб қўйиб бўлармикан? Ҳозирги жаҳон миқёсида долғали даврда? Агар бу фикрга амал қилсак, болаларимизни кўча, яхши-ёмон, диний экстремист, «демократлар» каби фирибгарлар таъсирига топширишимиз керак бўлади. Сен шунга розимисан? Ўғлинг, аввало, сенга азиз, сенга керак. Уни кўчага бериб қўйма. Ўғлингнинг қандай одам бўлиши ҳозир ҳал бўлаяпти. Буни унинг тарбиясига бераётган, ё эриниб, бермаётган эътиборинг ҳал қилаётир. Кеча телевизорда кўрган киноингга кетган вақтни ўғлинг билан гаплашишга сарфласанг яхшироқ бўлар эди. Бугун шундай қил.

Ўйла. Кечаги кун сенинг фойдангга ишладими, ё зарарингга? Жавобинг бўлмаса, билиб қўй — зарарингга ишлаб ўтибди.

Ўғлингнинг тили чиқди

Боланг айтаётган биринчи сўзларни ёзиб бор. Бунинг учун бир дафтар тут. Ўтаётган ҳар бир йил бу дафтар қимматини ошира боради.

Ўғлингнинг тили она тилида чиқсин. Унга янги сўзларни ўргат. Маъносини кўрсат. Ана шунда унинг кўзи билан сўзи, сўзи билан кўзи, фикри, нияти тўғри бўлади. Шундай қилмасанг, у сўзлар маъносини ё билмай, ё нотўғри ишлатади. Бир-икки жойда изза бўлади. Юрагини олдириб, уятчан, тортинчоқ, кўрқоқ, иккиланувчан бўлиб қолади. Бу — ёмон.

Мавҳум сўзни ўргатма. Ё нотўғри тушунади, ё тушунмайди. Уни билиб олган сўзларини тўғри тушунишга, тўғри гапиришга, тўғри ишлатишга ўргат.

Тарбия гапириш эмас, ўргатиш дегани

Ўғлим.

Президентимиз Ислом Каримовнинг маърузаларидан бирида «Фарзандларимиз биздан кўра билимли, кучли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт», дейилган. Ҳа. Бахтли бўлишлари

шарт! Бироқ бунга қандай эришса бўлади? Бахт сотиладиган дўкон, супермаркет бирор жойда йўқ. Фақат бахтлилар яшайдиган кўча, маҳалла ҳам йўқ. Демак, битта йўл қолади. Бу — Президентимиз ўгитига амал қилиш: Болаларни бахтли бўлишга ўргатиш. Шунинг учун бўлса керак, пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) ота-оналар фарзандларига яхши ахлоқ-одобдан яхшироқ мерос қолдира олмайди, деган.

Ҳаёт, унинг ҳар бир куни ҳар хил вазият, ҳодисалар рўйхатидан, ёзилмаган сценарийларидан иборат. Турли вазиятлар турли фазилатларни талаб қилади. Энди ана шу фазилатларнинг баъзиларига тўхталсам.

Хушмуомалалик

«Хуш» дегани ёқимли дегани. Муомала — амал қилишни билдиради. Фикрни чиройли, ёқимли баён қилиш осон эмас. Кўпол, тўмтоқ муомала бўладиган яхши ишни ҳам бўлмас қилади.

Ўғлинг билан рост, очиқ чехрада гаплаш. Чунки боланинг кўзлари худди сканер каби сенинг қиёфа, ҳаракатларингни унинг миясига олиб киради. Буни бола ҳам, сен ҳам сезмайсан. Болани отасига ўхшатадиган механизм — ана шу.

Ростгўйлик, хушмуомалалик (хушомадгўйлик эмас) болангни ҳамма жойда қўллайди. Тадбиркорлик асри — XXI асрда бу жуда асқотади.

Чунки яхши гап билан илон инидан, ёмон гап билан қилич қинидан чиқади.

Ватанпарварлик

Ўзбекистон телевидениеси бериб борган «Жиловланмаган Африка» деган ҳужжатли фильмларни кўргансан. Мен ҳам қизиқиб кўриб бордим. Уларда Ватанни тушуниш, уни кўриқлаш ҳақида одамни ҳайрон қолдирадиган мисолларни жониворларда ҳам кўрдим:

Мирзоқуш деган қуш бўлар экан. Африкада. У саванна дарахтининг устига 1 метр диаметрда ин қураб экан. Инидан туриб 30 км радиусдаги «Ватан»ини ажратиб олиб, уни кўриқлар экан. Бошқа бирорта Мирзоқушга ин қурдирмас экан.

Яна бир манзара. Серенгетига ўт кетади. Қурфоқчиликдан ёнғин бошланади. Ёнғиндан сўнг қоплонлар қайтиб келиб, ўз ватанлари чегараларини қидирадилар. Дарахтларда ўзлари қолдирган чегара белгисини қидиришади. Агар чегара ҳиди йўқ бўлса, белги қўйишади. Шу кун-

дан бошлаб бу чегара кучга киради. Ҳимоя қила бошланади (ЎзТВ 1, Жиловланмаган Африка. 2005 йил 7 май. Соат 8⁴⁵).

Бу мисоллар «Ватан нима? Уни қандай қилиб қўриқлаш керак?» деган саволларга одамлардан эмас, онгсиз ҳайвонлар ҳаётдан олинган жавоблар. Сен ҳам ўз уйингни қўриқлайсан. Ватанинг — Ўзбекистонни ҳам ўз уйингдай қўриқлашни ўғлингга ўргат. Тушунтир. Айт: ҳар бир одам Ўзбекистонни ёт куч, ғоялардан ҳимоя қилса, унинг уйи ҳимояланган бўлади.

Ўз иш жойингда, иш сифатини ошириб, Ватан шуҳратига хизмат қил. Уни ҳимоя қил. Ўз уйингни асра!

Бойлик

Бозор иқтисодиётига ўтаяпмиз. Ўтиш даврида бойлик учун ҳеч нарсадан қайтмайдиганларни, бошқаларнинг камбағаллашиши, ўзининг бойлигини кўз-кўз қилиб маза қилувчиларни ҳам кўрдик. Бойлик билан камтарликни бир қилиб, муҳтожларга ёрдам бериб, икки дунё саводатига эришаётганларни ҳам кўраяпмиз.

Ўғлингни ҳалол бойлик топишга ўргат. Ана шунда боланг ва у орқали сен ҳар куни одам-

ларнинг раҳматига тўйиб яшайсизлар. Бойлигини кўз-кўз қиладиган, беҳайр кишиларни одамлар ёмон кўради. Улар: «Кўшнилариمنى, ошналариمنى гапиртириб қўйсам, мени алоҳида ҳурмат қила бошлайди», деб ўйлайди. Лекин адашади. Одамлар унинг бойлигини билишади, лекин ҳурмат қилмайдилар. Тириклигида ҳам, вафотидан кейин ҳам. Бундан ҳам ёмони бўладими?

Шунинг учун сен болангга, **«Мен одамларга кўпроқ яхшилик қилишим учун бой бўлишим керак»**, деган ниятни сингдир. Болангга байрам кунлари пул бериб, опа, ака-ука, синглисига совға олишни топшир. Совға танлашни ўзига қўйиб бер. Лекин ёнида (маслаҳатчи бўлиб) тур. Кечқурун совғаларни ўзи топширсин. Ўғлиниги бировнинг кўнглини олишга ўргат.

Оилангда ҳар хил қизиқ ўйинлар, танловлар ташкил қил. Болаларингга совринлар бер. Бир-бирига ҳадя қилишга ўргат. Ўргангач, эртага улар сенга, келинимга, қариндошларига, кўни-қўшни, маҳалла, қишлоқ, бутун миллатга яхшиликни одат қилган саховатли тадбиркорларга айланадилар.

Тарбиянинг муҳим усуллари

Ўғлим, сенинг баҳоингни одамлар ўғлингга нима едирганингга қараб бермайди. Қандай тарбиялаганинг, нималарни ўргатганингга қарашади. Кўрдингни, ўғилни боқиш осон, тарбиялаш қийин, муҳимроқ экан. Кел, сенга ёрдам берай.

«Яхши бўл», «Яхши бўл» деган билан бола яхши бўлиб қолмайди. Тарбиянинг аниқ усуллари бор. Ҳаммасини ўрганиб, қўллашга вақтинг етмайди. Энг зарурларини тушунтирай.

Бош усул — *ишонтириш*. Боланг билан кўп гаплаш, суҳбат қур. Унга теварак-атрофда кўраётган, эшитаётган нарсаларини, фикрлар, тушунган-тушунмаган нарсаларини тушунтир.

Унинг саволларига жавобни бегоналар бермасин, сен бер. Тарихдан, ҳозирги ҳаётдан, китоб, фильм, воқеалардан далил келтириб, яхши, миллий ғояларимизга ишонтир. Ана шунда ўғлинг сенинг ва миллатимизнинг орзуидаги йигит бўлиб етишади.

Машқ. Ишонтириш усулини қўлладинг. Энди ўғлингга шу ишонч асосида нимани қандай қилишга ўргат. Масалан, қийналганда ўртоғига

ёрдам бериш зарурлигига ишонтирдинг. Энди шундай вазиятда (масалан, ўртоғи бемор бўлганда, биологиядан «2» олганда) нима дейишни гапиртир. Нима қилишни ҳаракатлар билан машқ қилдир. Мабодо эртага шундай воқеа рўй берса, боланг индамай қараб турмайди. Ишонч билан ҳаракат қилади. Обрўси, хурмати ошади, дўсти кўпаяди. Бошида бу эриш туюлади. Эринма. Яхши одатларга машқ қилдир. Чунки ўғлинг-ни сувга туширмай сузишни ўргатолмайсан. Кейин булар яхши одатга айланиб кетади. Кувониб юрасан.

Ибрат. Ҳеч бир бола ёмон бўлишни хоҳламайди. Яхши бўлишни истайди. Бунинг учун боланинг кўзлари яхши хулқ қандай бўлишини кўриши, унга тақлид қилиши керак. Яхши хулқ ҳақида кўп эшитсаю, кўзи билан кўрмаса, бола яхши хулқ, тутумни қўллашга ишончсиз бўлади, иккиланади. Ўзига ишонмагач, уялиб, қўлламайди. Миядаги яхши хулқ ҳақидаги билимлари ташқарига чиқмай, мияда, бўғилиб қолаверади.

Эътибор бер. Ўғлингнинг юриш-туриши, гапириши, қилиқлари сеникига ўхшайди. Шунинг учун олимлар «Тўнғич ўғил — отадан намуна», дейишади. Нега шундай бўлади? Чунки боланг

сенинг юриш-туришингни, гапиришингни, қилиқларингни ҳар куни, такрор-такрор кўриб боради. Ўзи сезмаган ҳолда, кўзи орқали сендан намуна олиб-олиб, сенга ўхшаб кетади. Шундай экан, унутма: **«Ўғлинг эртага ўзини қандай тутишини истасанг, сен ўзингни шундай тут!»**.

Тарбия жуда қизиқ иш. Педагог, психологларни дўст тут. Уларни уйингга таклиф қил. Улар билан гап е. Суҳбатларини ол. Болаларинг билан гаплаштир. Аниқ маслаҳатларини (ёзиб) ол, амал қил.

Мажбур қилиш. Баъзилар бу усулни қўлламаслик керак, дейишади. Қўлламаса нима бўлади? Бу — ёш ниҳол қийшиқ ўсаётган бўлса, уни тўғриламаслик керак, жони оғрийди, қўявер, дейишга ўхшайди. Бу — бола аппендицит, яъни кўричак бўлса, уни операция қилмаслик, индамаслик керак, чунки боланинг жони оғрийди, қўявер, индама, дейишга ўхшайди.

Бу — дўст сўзи эмас. Ишонтириш, машқ қилдириш таъсир қилмагач, мажбур қилиш орқали даволанмаса, иллат эртага ўсиб, кучли бўлади. Ўғил катта бўлгач, олдин ота-онага, кейин бутун миллатга, Ватанга бир умр — 70-80 йил зарар келтириб туради.

Мажбур қилишнинг меъёр, даражалари бор. 1 — ёмон қилиқнинг зарарини тушунтириш, 2 — уни тўхтатишини сўраб талаб қилиш, 3 — ёмон қилиқни қатъиян тақиқлаш. Масалан, ўғлинг онасига қўпол гапирди. Албатта, аввал яккама-якка гаплаш. Мажбур қилишдан олдин ишонтириш усулини қўлла. Тушунтирмай талаб қилма. Неварамга жабр қиласан. Талаб қўйдингми, энди бўшашма, охирига етказ. Ташлаб қўйма.

Тадбиркорлик

«Тадбир» сўзининг тарихи бор. Илгари подшоҳлар саройида дабир деган лавозим бўлган. Дабирлар юксак иззат-эҳтиромда бўлишган. Уларнинг вазифаси давлат ишларига доир ҳужжатларни ёзиш, энг нозик ечимлар қабул қилишда подшоҳларга маслаҳатлар бериш бўлган. Шундан бўлса керак, ҳар қандай вазиятда тўғри, энг яхши ечим топадиган уддабурон одамларни тадбиркор дейишади. Кор — иш дегани. Лўнда-си, тадбиркор бу — ишнинг кўзини биладиган киши, дегани.

Ўғлингни тадбиркорликка ўргат. Уй, рўзгордаги муаммоларни кечки овқатдан сўнг оила

муҳокамасига ташла. (Ечимни ўзинг кеча топиб қўйган бўлсанг ҳам). Тўғрими, нотўғрими, ким таклиф берса, унга яхши, алқаб гапир. Мунозарани бошқар. Энг яхши ечимга олиб кел. Бошқа таклифларнинг камчилигини ётиғи билан тушунтир. Хафа бўлишмасин. Буни «**Оила парламенти**» деган анъанага айлантир. Ана шунда болаларингнинг ҳаммаси аниқ бир муаммони кун тартибига қўйишга, ифодалашга, чуқур таҳлил қилишга, ечимни тез ва соз топишга уста бўла боради. Ҳаётда кам қоқилади. Ҳаммага керак бўлади.

Шуни ёдингда тут. Тадбиркорлик бу — фақат бир сўмдан бир сўм қолдириб, пулни кўпайтириш, ишлаб чиқаришда фойдани санаш дегани эмас. Қаерда катта-кичик муаммо бўлса, тез ва соз ечим топиш керак бўлса, ўша пайтда тадбиркорлик асқотади. Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам.

Ўзбеклар, «Омин», деб юзига қўл тортганда, уй эгасига ўғил-қизлари кўп бўлишини, уларнинг соғлом, оқибатли, ақлли, бахтли бўлишини, тўй-томошалар қилишини Яратгандан сўрайдилар. Лекин Яратган «Сендан ҳаракат — мендан баракат», деган. Арпа экиб, буғдой кутма. Айниқса, тарбияда.

Ўзингни бир тафтиш қил-чи? Болаларингни боқиш учун кеча неча соат ажратдинг.

Тарбияси учун-чи?!

Кеча Интернетга кирган эдим. Яхши бир педагогик диалог бор экан. Шунини сен учун таржима қилиб, киритдим. Мана ўқи:

1. Фарзандингизнинг кучли, чиниққан, чидамли бўлишини истайсизми?

Ҳа!

У билан бирга жисмоний машқ қилинг. Ҳар куни.

2. Фарзандингизнинг ақлли, зиёли бўлишини-чи?

Ҳа!

Унда китоб ўқишга ўргатинг, дунёқарашини ҳар куни бойитиш устида ҳар куни аниқ бир иш қилиб боринг.

3. Фарзандингизнинг доим хушчақчақ, ғайратли, бардам бўлишини хоҳлайсизми?

Албатта!

Унда болангиздан эринчоқлик ва ялқовликни ҳайдаб чиқаринг.

4. Фарзандингизнинг иродали, кучли характер эгаси бўлишини хоҳлайсизми?

Жон дердим!

Унинг олдига қизиқарли, қийин масалаларни қўйиб, бор кучини бир нуқтага жамлаб, узоқ

давом этадиган қийинчиликларни енгишга жалб қилинг.

5. Фарзандингизнинг ҳозиржавоб, зийрак, ва-фодор дўст бўлишини истайсизми?

Бўлмасам-чи?!

Унда бошқалар билан тил топишга, юморга, бирга ишлашга, бировга ёрдам беришга, ҳамдард бўлишга ўргатинг.

6. Фарзандингизнинг ҳаётда ўзининг муносиб ўрнини топишини истайсизми?

Қанийди!

Унда фарзандингизни ҳар хил фаолиятга жалб қилинг, меҳнатсеварликка ва ўз иши натижаси учун жавоб беришга ўргатинг.

7. Фарзандингизнинг кимлигини билишни истайсизми?

Ҳа!

Унда педагог, психологлар билан дўст бўлинг. Болангизнинг дўстлари ким, кимларга қўшилиб юради, кўчада, маҳаллада, бўш вақтида нималар қилаётганлигини ўрганиб боринг.

Ҳа айтгандай, интернетда ота-оналарга маслаҳат берадиган педагогик, психологик сайтлар, тестлар кўп. Дам олиш кунлари уларга кириб тур. Айниқса, ЗиёNETга.

Кўчада наркотиклар айланиб юрибди

Гиёҳвандлик.

Бу балодан ўғлингни ҳимоя қилувчи энг яқин дўст — ўзинг. «Нима қилай», дедингми? Яхшилаб уқиб ол:

1. Билимли ота билимсиз отадан кучли. Гиёҳвандликка қарши курашда ҳам. Гиёҳвандлик нималиги ҳақида ҳамма нарсани билиб ол.

2. Боланг билан гаплашганда гиёҳвандлик, гиёҳвандларнинг кўргуликлари ҳақида ҳам гапир. Огоҳлантириб қўй. Гапларинг асосли бўлсин. Ўғлингнинг юзлари оқариб, кўзлари бўзариб, камгап бўлиб қолганида гапирсанг, кеч бўлади.

3. Ўғлинг турли саволлар берса, эринма, жавоб бер. Уришма. Кўп уришсанг, у жим бўлади. Лекин бу жимлик сенинг гапларингни маъқуллашини билдирмайди.

4. Ўғлинг қачон, қаерда, ким билан, нима билан машғул бўлганини билиб тур. Огоҳ ота шундай қилади!

5. Болангда гиёҳвандлик аломатини сезсанг, бор эътиборингни унга қарат. Кундалик тут. Унинг хулқидаги кичик ўзгаришларни ҳам куни, вақти, соатини кўрсатиб, ёзиб бор. Эринма.

6. Боланг билан ҳар куни ғавфо қилаверма. Агар жиддий гаплашмоқчи бўлсанг, суҳбатга яхши тайёрлан. Суҳбат бошида нега гаплашмоқчи бўлганингни яхшилаб тушунтир. Қизишма, ўзингни тут.

7. Гаплашганингда унинг хулқидаги камида 3 та иллатни мисол қилиб ол. Уни яхши кўришингни, фақат хулқидаги айрим номаъқулликлардан воз кечиши кераклигини тушунтир.

«Бир яхшилаб гаплашсам бўлди, болам ўзгаради-қолади», деб ўйлама. У сенга: «Дада, нега ишонмайсиз менга? Мен чекмайман, дедим-ку сизга. Нима ҳаммаларинг менга ёпишиб олдинглар», дейди. Ана шунда сен унинг гапига жавоб бераман, деб асосий мақсадингдан чалғима. Қаттиқ тур. Бу — уни тўхтатиш учун босилган биринчи тормоз бўлади.

У ҳам одам. Фақат ёш, тажрибаси оз. Шундай қилки, сен ва боланг ёмон хулққа қарши бирлашинглар.

Яна бир марта айтаман. Болам, асло қизишма. Фазаблансанг, болангнинг қалби ёпилади. Сенинг гапларинг бола қалбининг қулфига урилиб, ҳайф кетади.

Хотининг ваҳимага тушади, қизиққонлик қилади. Унга ҳам тушунтир буни.

Сен билан келиннинг гапи бир жойдан чиқсин. Хотининг уришиб, сен болангни ёқласанг, сен уришиб, хотининг тарафини олса, аҳвол баттар бўлади.

Ўғлим! Тур ўрнингдан, уйингга наркотик кирди:

Қара:

Ўғлинг сен билан, онаси билан гаплашгиси келмай қолди. Камгап. Эски ўртоқлари, машғулотлари, ўқиш, ишига қизиқмай қўйди;

Ўғлингнинг кўзи ўзгарди: қорачиғи гоҳ кенгайиб, гоҳ торайиб турибди;

тўшагида кичик-кичик қонли доғлар пайдо бўлди. Бу укол ёки вена томирини тилишдан томган қон излари;

пала-партиш кийинадиган бўлди. Хонасида ғалати қутичалар пайдо бўлди. Дори, шприцлар пайдо бўлди;

илгари ишлатилмаган сўзларни ишлата бошлади. Татуировка пайдо бўлди;

шубҳали, янги танишлари телефон қила бошлади. Сўраб кела бошлади. Уйдан пул, сотса бўладиган буюмлар йўқола бошлади.

Ана шу аломатларни сездингми, билмаслик-ка олма. Тез нарколог-мутахассисга чоп.

Кўрқма.

Уни дўст тут. Ўғлингни нарколог қабулига олиб бор. Кейин нима қилишни нарколог айтади.

Сени огоҳлантирай деб, қаттиқроқ гапириб қўйдим, шекилли. Нима қилай. Айтмасам бўлмайди. Ўзбекларда «аввал чопмасанг, кейин чопасан», деган гап бор. Аввалроқ олдини олсанг яхши бўлади-да.

Лақмалик

Ўғлингни ёшликдан ўзини асрашга ўргат. Огоҳлик ҳамма вақт, ҳамма жойда керак: бозорда ҳам, кўчани кесиб ўтишда ҳам, тирноқ олаётганда ҳам, биров билан гаплашаётганда ҳам. Ҳозир ана шу охиргиси хавfli бўлиб бораяпти. Бир мисол.

2005 йил 20 сентябрь куни Интернетнинг «Fergana.ru» веб-сайтида бир шумхабар пайдо бўлди. Унга кўра 20 сентябрь соат 11³⁰да Чилонзор кўчасида «Шиддат» деган ёшлар ташкилотининг 10 га яқин аъзоси ҳукуматга қарши шиорларни кўтариб, бир неча минут намоиш қилган эмиш.

Аслида нима бўлган?

Аслида эса қизил «Тико»да келган бир амаки Александр Кулаков деган ўсмирга: «Еттита ўртоғингни олиб келиб, мана бу ерда бир-икки минут турсанглар, ҳар бирларингга 3000 сўмдан бераман», деган. Ўсмирларда огоҳлик етишмай, алдовга лаққа тушишган. Ёвларининг қуролига, буюмига айланишган. («Молодежь Узбекистана», 29 сентябрь, 2005 г.).

Пул берса ҳамма нарсага рози бўлаверадиганлар биздан эмас, бўлмаган. Соддалик, лоқайдлик беғам одамни қашшоқ, беобрў, шарманда қилади.

Оила — бахт фабрикаси

Одам кўпинча борининг қадрига етмайди. Нолийди, шукрни унутиб қўяди. Бахтни, аҳилликни, бирдамликни ўзи яратиши кераклигини ҳам. Худди меҳр доим уни кутиб туриши керакдай. Ўзбек доим бировга, айниқса, оиласига меҳр берган, эвазига меҳр кўрган. Айрим мамлакатларда — бунинг акси. Оила тушунчаси йўқолиб, киши миллионлаб одамлар орасида Робинзон Крузодек яшаяпти. У ҳеч кимга, ҳеч ким унга керак эмас.

Шўролар пойтахти, қиш фасли эди. Кўп хонали уйлар орасидаги скамейкаларга териб қўйилган қотиб қолган мурдаларни кўрганман. Болалари ташлаб кетган айрим кекса ота-оналар қаровсизликдан квартираларида ўлиб қолар эди. Уларни коммунал хўжалик ходимлари териб кетишар эди.

Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддиновнинг (Худо раҳмат қилсин Озод акани. Китобнинг мана шу парчаси ёзилаётганида (2005 йил 10 сентябрь) ҳаёт эдилар. Тайёрлаб, у кишига кўрсатиб, маслаҳатларини олмоқчи эдим. Одам ғанимат экан-а. Афсус.) сўзи ибратли: «Оила инсоннинг ҳамма сиру синоатларини ўзида мужассамлаган олтин сандиқ, уни **бахт фабрикаси** деб атаса ҳам бўлади ва хусусан, инсоннинг қайғу-аламлари, дарду ҳасратлари, кўз ёшлари ҳам оиладан бошланади. Шунинг учун ҳам оилани куёвни ҳам, келинни ҳам инсон қилиб тарбиялайдиган бетимсол мактаб ҳисоблайман. Унинг китобларини тинимсиз ўқиш, сабоқларидан ибрат олиш нақадар мароқли. Дунёнинг баъзи мамлакатларида одамлар, жамиятнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан емирилиб бораётганлигини кузатиб турибмиз». («Оила» журнали, 2005, №1, 3-б.).

Ўғлим, ҳозирги ўзбек адабиётида оила, ота-бола муносабатлари мавзусида яхши асарлар бор. Ёзувчи Хайридин Султоннинг «Граждан мудофааси», «Пластинка» номли ҳикояларини топиб ўқи. Ўзбек оталарининг ҳеч кимга гапирмайдиган, фақат ўзи билан юриб, ўзи билан бирга кетадиган гоҳ ушаладиган, гоҳида ушалмайдиган орзу-ўйларини билиб оласан.

Ирода

Ўғлим, дунёга машҳур, ҳамма буюк инсон деб биладиган 5 кишини эсла. Ўнг қўлингнинг 5 бармоғини оч. Худди 5 кишига қарагандай қара уларга. Уларнинг ҳаммасига хос фазилат қидир. Уларга бир фазилат хос. Бу — мустаҳкам ирода. Одам ўз олдига бир мақсадни қўйиб, уни амалга оширишни режалаштириб, кераксиз нарсаларга чалғимай, ҳар куни ҳаракат қилса, у эриша олмайдиган ният йўқ.

Мисолни узоқдан излама. Ўзинг яшаётган кўча, маҳалла, қишлоқдаги яхши, ҳамма ҳурмат қиладиган кишиларни бир кўз олдингдан ўтказ. Улар ҳам 20-30 йил олдин мактабда ўқитувчи бўлган.

Уларнинг синфдошларида ҳам ният — кўп, мўлжал — катта бўлган. Лекин амал қилинма-

ган ниятлар одамни дўзахга ташлайди, дейишади. Шу гап тўғри бўлса керак. Чунки ният қилавериб, уларга амал қилмаса, одамнинг нафақат у дунёси, балки бу дунёси ҳам дўзахга айланади. Иродасиз, яъни ўзига ўзининг кучи етмайдиган одам беқадр, ғариб, ҳамиятсиз бўлади. Яхши биласан, ўзбеклар майитни қабрга қўйиб бўлгач, «Халойиқ, фалончи қандай одам эди?» дейилади. Шунда баъзилар: «Яхши одам эди», дейди. Баъзилар индамайди. Ўшанда одамнинг битирган, бажарган ишлари эсланади. Одамга унинг яхши ниятларига қараб эмас, қилган ишларининг натижаларига қараб баҳо берадилар.

Буюк санъаткор, олим, сиёсатчи, тадбиркорлар биографиясини ўрганиб бор. Ана шунда буюк даража, мартаба — буюк ироданинг натижаси эканлигига юзлаб мисоллар топасан.

Боланг билан ҳар хил мавзуларда гаплаш. Гаплашганингда иродали одамлар ҳаётидан мисоллар келтир.

Билиб қўй, тарбия — бу аниқ, ҳар кунлик иш. Натижани аниқ қўй. Уни кут ва иродани мустаҳкам қил. Собит ва собир бўл. Мевасини кўрасан.

Болангни бир ишни охирига етказгани, битиргани учун мақта.

Машхурлар ибрати

Ўғлингга «Мен шу ёшимда ҳозиргидан кўпроқ нарсага эриша оламан», деган ишонч бер. Мана бу ибрат намуналарини муҳокама қилинглр:

- Ибн Сино тўрт ёшида Қуръонни тўла ёд олган.

- Александр Толстой олти ёшида француз, немис, инглиз тилларини билган.

- Александр Грибоедов ўн бир ёшида университетга ўқишга кириб, олти йилда учта факультетни битирган.

- Чингиз Айтматов беш ёшида таржимонлик қилиб, ҳақ олган.

- Бобур ўн икки ёшида давлатни бошқарган.

- Гёте тўққиз ёшида немис, лотин ва грек тилларида шеър ёзган.

- Паскаль ўн беш ёшида биринчи илмий ишини ҳимоя қилган.

- Улуғ композитор Вольфанг Амадей Моцарт 4 ёшида мусиқа асбобларида чалиб, кўшиқ айта билган. Беш ёшида мусиқавий асар ёзган.

- Академик Л. Ландау ўн йиллик мактабни 13 ёшида тамомлаб, 14 ёшида университетнинг

II курсига (тиббиёт факультетига) қабул қилинган.

• Атоқли олим С.Мергелян ёшлигидан математикага қизиққан. У бир ўқув йилида 8,9,10-синфларнинг имтиҳонини топширган. 16 ёшида университетнинг II курсига қабул қилинган. Бир ярим йилда номзодлик минимумини тайёрлаб, 20 ёшида фан доктори бўлган.

Ўғлингни улардек бўлолмагани учун эзма. Безиб қолади. Уларга ҳавас қилишга, тақлидга ўргат.

Гражданин

Ўғил фақат сеники эмас. У — миллатнинг ҳам фарзанди. У давлатимизнинг энг яхши фуқароси бўлиши керак. Нотўғри тарбия фақат сенинг эмас, миллатнинг ҳам қалбини яралайди. Давлатимиз тараққиётига ё бефойда бўлади, ё зарар келтиради. Билиб қўй. Ҳар бир ота кўнглида «Менинг ўғлим яхши чиқса. Одамлар: «Фалончининг ўғли-да! Э отангга раҳмат!» деса» қабилидаги ҳадикли ният бўлади. Буни ҳеч кимга айтмайди. Худодан сўрайди.

Лекин ўзинг ҳаракат қилмай, худодан баракат кутма. Боланг мамлакатимизда мустақиллик

йилларида эришилган ютуқлардан фахрланганини кўрсин.

Ўзинг ва сен ишлаётган жамоанинг мустақилликни мустаҳкамлашга қўшаётган ҳиссаларини ўзингдан эшитсин.

Яхши биласан, ҳаммамиз «Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган» деган ёрлиқ сифати учун курашяпмиз. Ўзбекистоннинг жаҳоний мавқеи янада ошиши учун ҳамма қатори сен ҳам куйиб-пишаётганини ўғлинг кўрсин. Ана шунда боланг Сен билан фахрланади. Бу фахр «даданинг мобилниклари зўр», «машиналари зўр», «пуллари кўп», деб мақтанишлардан обрўли, иззатли.

Ўзинг фаол гражданин бўлмай, ўғлингни фаол гражданин қилиб тарбиялай олмайсан. Ўғлинг кеча, бугун, ҳозир сенинг Ўзбекистон байроғига, мадҳиясига, гербига муносабатингдан андоза олаяпти. Шунни билиб қўй. Хўпми?

Болаларинг билан «Ахборот», «Давр»ни бирга кўришни одат қил. Содда-содда қилиб шарҳлаб бор. Ютуқларимиздан, халқаро обрў-этиборимиздан болаларинг фахрланиб сўзлашаётганини кўрсанг, билиб қўй, сен ҳам яхши ота, ҳам яхши гражданинсан! Ва шундай гражданинларни тарбиялаётган бўлиб чиқасан.

Тўғри ва нотўғри тарбия

Болангдаги яхши қилиқлар, одатлар — тўғри тарбия натижаси. Бу — сенинг меҳнатингдан. Сен бу одатларни яхши кўрасан. Бу одатларни у сендан кўриб, эшитиб ўрганди. Ўзинг ҳам ўргатдинг. Сен тушунган, истаган, кутган қилиқлар. Шунинг учун улар сенга ёқади. Қувонтираяпти сени. Ҳалол меҳнат деҳқонни бир йилда бир марта қувонтиради. Ота — мураббийни бир умр қувонтиради. Кўрдингми?

Болангга ёмон қилиқлар қаердан «юқади»? Сен ишда пайтингда болангнинг кўзи тушган тенгқурлари, ахлоқсиз одамлардаги ёмон қилиқлар, қулоқлари эшитган гап-сўзлардан. Улар қилиққа айланиб, жойи келганда ўғлингнинг миясидан ташқарига чиқаяпти.

Яна бир сабаб — сен бошқаларда кўрган, лекин болангда кўрмаганинг учун эътибор қилмаган, кўзда тутмаган қилиқлар.

Яна бир сабаб — сен болангда кўрган, лекин кайфиятингни бузишга эриниб, эътибор қилмаган қилиқлар.

Яна бир сабаб — сен эътибор қилган, гапирган, лекин машқ қилдирмаган, оқибатда ўсмай қолган фазилатлар.

«Фалончининг ўгли ёмон», дейишади. Аслида, бу нотўғри. Одам эмас, берилган тарбия нотўғри бўлган. Демак, ёмон бўлган. Бундан бир неча йиллар олдин сезилмаган иллатларнинг бугун юзага чиққани бу. Кейинроқ, бола каттароқ бўлганида яна каттароқ, кучлироқ бўлиб чиқади. Ўшанда кеч бўлади. Сен ожиз, боланг ҳам, ундаги иллат ҳам кучли бўлади. Дардинг ичингда. Кучинг, ҳафсанг, ироданг етмай, уф-ф, деб қолаверасан.

Ўғлим ёмон, деб кимга айтасан? Айтишдан не наф? Қайта тарбия тарбияга қараганда кўпроқ билим, куч, вақт, чидам, ҳатто валидол — юрак дориси сўрайди. Шу кунга тушма. Бугун болангнинг тарбиясига 5 минут вақт ажрат. Эртага кўпроқ ажрат. Бу — мен учун ё бахтли, ё бахтсиз қарилик масаласи деб қара.

Қани, бардам бўл. Бошла. Болангнинг феълида нечта камчилик бор? Сана, ёз. Тузат. Боланг касал бўлса, таниш врачга чопганингдек, таниш педагог психологга чоп.

Тарбия вақти

Ўғлим. Баъзида оталар орасида «Ўғлим билан яхшилаб гаплашиб қўйдим», «Адабини бериб қўйдим», деган гаплар ҳам юради.

Аслида сал бошқача. Тарбия, қандай яшаш-га ўрганиш, ўргатиш тўхтамайди. Фақат боланг ухлаганида тўхтайди. Эртага эрталаб яна бошланади. Боланг сени неча соат кўрса, шунча вақт сен унинг кўзлари орқали тарбияляяпсан.

Сенга Наврўз куни SMS табрикнома келди. Боланг кўрди. Унга ўқиб бер. Табрик юборган дўстингни яхшила. Булар ҳам тарбиялайди. Сенинг қандай кийинишинг, кулишинг, одамлар билан муомаланг, дўстларга меҳринг, душманга қаҳринг, газета ўқишинг, ароқ ичишинг, ёлғон гапиришинг — ҳамма-ҳаммаси болангга жонли намуна, андоза!

Телефонда гаплашаётганингда, сен шуни билгинки, боланг ҳар бир гапингни, фикрингни, овозинг оҳангини сезиб туради. Мақтанганингда, гийбат, хушомад қилганингда ёки: «Мени «йўқлар де», деганингда болангга янада қизиқроқ туюлади. Демак, кучлироқ «юқади». Кўпроқ намуна олади.

Сен бошқа нарсани ўйлаётганингда, у сени ўйлаётган бўлади. Билмай қоласан. Кейин ҳайрон бўласан, болам бу иллатларни қаердан ўрганди экан-а, деб.

Болалар пок туғилади. Яхшилик, савоб, меҳр нималигини ҳам, ёлғон гапириш, манманлик,

қўполлик қандай бўлишини ҳам ҳали билмайди. Кимдан кўради, кимдан эшитади буларни? Кўпинча катталардан. Пок болани нима бузар экан? Кўп ҳолларда катталардаги иллатлар. Ким бузар экан? Асосан катталар. Шундай бўлса, инсоният ҳар асрда айтиб нолийдиган: «Ёшлар бузилиб кетди» деган нолиш тўғрими? Йўқ! Ҳар биримиз эртага битта иллатдан қутулсак, болаларимизга битта яхшилик қилган бўламиз.

Ўғлим, ўзингга «Мен отаман», деган талабни қўй. Ота деган мартабага номуносиб сўз айтма! Номуносиб иш қилма. Ўзингни, сўзингни ҳурмат ва назорат қил! Ҳар қадамда! Оқибат — бахтли ота бўласан.

Ота обрўси

Ўғлим, боланг сенга қулоқ солмай қўйса нима қиласан? Аввал бунинг сабабларини айтай.

Бола отанинг айтганини қилмай қўйса, бунга сабаб — унинг гапини қадрламаслигида. Қадрламаслигига сабаб — отанинг бола олдида обрўси тушганлигида. Бола ҳам, катта ҳам ўзи ҳурмат қиладиган, тан оладиган кишининг фикрини қадрлайди, амал қилади. Бунинг учун — ота боласи билан бирга ўйлаб, бирга ўйнаб, бирга ишлаб обрў қозониши керак.

Ҳозир ота-оналарда бир хато кўп учраётир. Бу — «Болам мен нима десам, шуни қилса. Жим юрса, жим ўтирса. Шунда мен тинч бўлардим», деган қараш. Ана шу мақсадга эришиш учун айрим оталар илтимосу илтижодан бошлаб уришгача чоралар қўллаётирлар.

Болани доим кўрқувда, тазйиқда тутиш, «бошлиқ — ходим» усулида расмий гаплашиш, мақтаниш, «Нотўғри бўлса ҳам менинг айтганим бўлади», деган қараш қулни тарбиялайди, «Дадангни яхши кўрмайсанми?» деган муносабат, ортиқча эркалаш, «агар айтганимни қилсанг, фалон нарсани олиб бераман» дейишлар ҳам ота обрўсини туширади. Отани у боласига олиб берадиган нарсадан арзонроқ қилиб қўяди. Бу — ёмон.

Ота обрўсини:

бола ҳаётига, ташвишларига, орзуларига қизиқиш, бу ҳақда катта дўстдек гаплашиб, ёрдам бериб бориш, эринмаслик;

ўз иши, бизнеси, режалари ҳақида ҳикоя қилиб бериш;

фаол гражданлик позицияси;

кенг дунёқараш;

самимият;

айтган сўзининг устидан чиқиш;

фарзандини кичик, тажрибасиз, лекин инсон сифатида ҳурмат қилиш, педагогик мулоқот маданияти кўтаради.

Тартиб - интизом

Ўғлим. Тартиб — тирикликнинг, ривожланишнинг, ҳаётнинг шарти. Учаётган самолётнинг ҳар бир қисми аниқ тартибга бўйсунган. Бирор «аъзоси» тартибни бузса, самолёт ерга қулаб тушади. Буни телевизорда кўп кўраяпсан.

Одамнинг бирор аъзоси тартибни бузса, ёмон ишласа, эгаси касал бўлади. Бирор ишни бажариш тартиби ишлаб чиқилмаган бўлса, ё бузилса, у битмайди, ёки чала бўлади. Болангни тартиб, қунт, интизомга ўргат. Ўргатмасанг, унинг гапи, ишидаги бетартиблик ҳар куни сени хафа қилаверади. Уялаверасан.

Ўғлингни тартиб билан

ЎЙЛАШГА,

СЎЗЛАШГА,

ЎҚИШГА,

ИШЛАШГА,

ЯШАШГА ўргат!

Обрўси баланд бўлади.

Бу назарий гап. Насиҳат. Амалга ошириш учун нима қилай, деб ўйлаяпсан. Диққат қил: ўғлинг

ҳар куни қиладиган ишларини ёзиб, бажарилганини ўчириб борсин. Дам олиш, ўқиш, ўйин учун ҳам вақт ажратсин. Иш пайтида фақат ва фақат ишни ўйласин. Дарсда фақат дарсни ўйласин. Йўлда кетаётса, йўлни ўйласин. Хаёли паршон юрмасин.

Бирданига икки ишни ўйламасин. Бирданига икки ишни қилмасин. Иккаласи ҳам хом бўлади. Изза бўлади.

Табиатни тартибга солиб бўлмайди. Одамни — мумкин. Болангнинг тартиби, хулқидан хотиржам бўлишни истайсанми? Унда ишни унга тўғри ўйлашни ўргатишдан бошла. Ахлоқий қоидалар, бурчларини қандай вазиятда, қандай бажаришга машқ қилдир. То эртага ўғлинг ўзининг фарзандлик, гражданлик, Ватан ва миллат олдидаги бурчларини рисоладагидек бажаришига ҳеч шубҳа қолмагунча!

Унутма! Агар ўзинг тартибли, интизомли бўлмасанг, боланг тартиб-интизомли бўлмайди.

Ўсмир

Ўн ёшда неварам анча кучга кириб, ўқиш-ёзишни билиб олади. Уйда, мактабда, маҳаллада ўзини қандай тутишни, муомала қоидаларини

билиб боради. Ўзи билан бола деб эмас, катталардек гаплашишларини орзу қила бошлайди.

Энди у нарсаларнинг шакллари орқали ўйлашдан уларнинг номлари, сўз, тушунчалар орқали ўйлашга, мантиқий фикрлашга ўтди. Бу ёш — қийин давр. Сен бу даврга тайёр тур. Қолаверса, сенинг Оталик тажрибангга ҳам ўн йилдан ошди.

Ўсмирнинг қўл-оёғи кўпинча унинг фикридан олдин юради. Масаланинг моҳиятига, «ичига кириш»дан кўра юзаки, тез ва хом қарор қабул қилади. Шунинг учун ўсмирга сен билан келиним энг кўп такрорлаётган сўз — «ШОШМА!».

Ҳозир оила бир томондан, кўча иккинчи томондан сенинг ўғлингни икки томонга тортаяпти. Оиланинг енгиши қийинроқ. Чунки ўсмир оилани, унинг айтадиган ҳамма гапларини яхши билади. Кўча — янги. Қизиқ. Ана ҳозир унга ёрдам керак. У билан бирга китоб ўқи. Фильмлар кўр. Муҳокама қил. Эркин суҳбатлаш. Шунда унинг фикр, ўй, қарашлари, иккиланишлари, орзулари тилидан ташқарига чиқади. Билиб оласан.

У ўзига катталарнинг ишонишини, бирор жиддий нарса билан шуғулланишни истайди. Бироқ, катталар уни бола деб билиб, эътибор-

сиз қолдиришади. Натижада ундаги фаоллик қаровсиз қолади. Мактаб, уйдаги фойдали ишларга эмас, маҳалла, кўча, подъезддаги тенгдошларига олиб чиқариб қўшади. Унинг тилида жаргонлар, феълида қайсарлик учқунларини кўрасан. Кўзлари биринчи марта сенга норози тикилади.

Бундай бўлмаслиги учун болангнинг ташқарига чиқишга интилаётган энергиясини тўғри ишлат. Қўшнилар билан гаплашиб, ўсмирлар учун қизиқарли, фойдали ишларни ташкил эт, уюштир.

Кексаларга ҳурмат

Ўғлим. Баримиз кексалик, деган манзилга бораётган йўлдошлармиз. Бугун — мен, эртага — сен. Биров олдин, биров кейин. Баъзи халқларда кексаликдан кўрқиш, чўчиш, қочиш бор. Бизда, ўзбекларда эса кексаликни одамнинг энг иззатли, оромбахш даврига айлантирувчи маданият, муҳит бор. Болангни таниш-нотаниш, миллати, динидан қатъи назар кексаларни ҳурматлашга, уларни иззатлашга ўргат.

Кексалик ақлли гўдакликка ўхшайди. Гўдак — ҳеч нарсани билмайди, ҳамма нарсани билиш-

ни, кўришни истайди! Мўйсафид эса ҳамма нарсани биледи, лекин қила олмайди. Ҳамма нарсаси бор-у, ҳеч нарса ёқмайди. Ҳамма аъзолари тинчлик, ором истайди.

Миллатимиз тарихида кексалар ҳар доим, ҳамма жойда тирик тарих, аждодларни кўрган, ҳикматли улуғлар деб эъзозланган. Уларни ҳурматлаш масаласи муҳокама қилинмаган. Унга амал қилинган. Қарияларнинг кўнглини овлаш бўйича ака-укалар баҳслашиб юришган.

Сен - ўзбексан. Ўзбекларнинг ота-онага ҳурмати яхши биласан. Яқинда Интернетга кирувдим. Хитой тарихи, маданияти, анъаналарини кўриб, бир қизиқ мисолга кўзим тушди. Шунга айтиб бераман:

Қадим Чжоу даврида, Хитойда Лай-Цзи деган одам яшаган экан. У 70 дан ошган бўлса ҳам болаларнинг қурама кўйлагини, калта иштонини кийиб юраркан. Ўзини боладек тутаркан. Буларнинг барини у ота-онасига уларнинг қариб қолганини эслатмаслик, ранжитиб қўймаслик, (мен боламанми, демек, сизлар — ёшсиз, дейиш учун қиларкан.

Бир куни Лай-Цзи сув келтираётиб лойга тойиб, йиқилиб тушади. Шунда у ерда ётиб, уят бўлишига қарамай, болаларча бачкана қилиқ-

лар қилади. Чунки ёнида унга 96 ёшли отаси, 91 ёшли онаси қараб турганини биларди. Боласининг шўхлигини кўриб, улар завқ билан кулишади. Лай-Цзи мақсадига етишади — уларни хурсанд қилади. У шуни кутган эди-да. (И. Кородовец Китайцы и их цивилизация. СПб.1898. С-485).

Сенга насиҳатим, болангни кексаларни кўрганда, уларни гапга солишга, ора-орада мақташга, яхши, ширин, самимий гапиришга, ўрнида ҳазил-ҳузул қилиб, кулдиришга ўргат. Бу — боланг учун энг осон иш, кексалар учун эса энг қиммат ҳады бўлади.

Сен ўзингни ҳурмат қилиш ҳақида болангга ҳатто шама ҳам қилма. Бошқалар — таниш-нотаниш, кўшни, қариндош, қарияларни қандай ҳурматлашни ўргат. Намуна бўл. Кўрсат. Ҳосилини кексаликда ўзинг йиғиб оласан.

Шунда мени ҳам эслаб қўй (ҳазил).

Одамнинг педагогик тарихи

Ўғлинг туғилган кундан бошлаб, унинг соғлиги учун қайғурасан. Келиним врачлар назоратида. Чақалоққа поликлиникада назорат карточкаси очилади. Шу кундан бошлаб, бола са-

ломатлигидаги ҳар бир ўзгаришни врачлар шу китобчага ёзиб боришади. Агар шу китобни ташлаб юбормай, бир умр тутилса, «Фалончи фалончиевнинг тиббий тарихи» деган ҳужжатли китоб пайдо бўлади.

Агар, ўғлингни чиндан яхши кўрсанг, унга вақт ажрат. «Собиржоннинг педагогик тарихи» деган кундалик кузатув дафтарига ўхшаган дафтар тут. Тўғри, уни ҳар куни тўлдириб боришинг қийин. Лекин ўғлингнинг ривожланишида, унинг характериға таъсир қилган ҳодисалар, воқеалар, «ярқ» этган янги сифатлари, қилиқ, одат, гап, муносабатларини йили, ойи, куни, соати, жойи, атрофдаги одамлар исмларини кирит. Бу вазиятда келиннинг, сенинг нима қилганларингни ҳам ёзиб бор.

Бу китобни ўғлинг 10-30 йилдан сўнг бир бебаҳо қадрият деб асрайди. Болаларига ўргатади. Шундай қилиб, **ўз авлодларингга тарбиявий мерос қолдирасан.** Энг муҳими, эртаға ўзингнинг ота сифатидаги ютуқ ва камчиликларингни билиб оласан. Болаларинг бу камчиликларни такрорламайди.

Хулосаларингни ҳам, фактларни ҳам ёз. Чунки ҳозирги хулосаларинг эртаға ўзгариши мумкин. Бу ҳам оилавий тарбия китобини бойитади.

Боланинг педагогик тарихини қуйидаги кўрсаткичлар асосида тўлдириш мумкин:

- туғилган йили, жойи, туғруқхона, доя;
- қаерда, кимлар тарбиялай бошлади (ота-онами, бувими);
- болалар боғчасида турли вазиятларда ўзини қандай тутди?

тарбиячиларнинг фикрлари, шикоятлари, мақтовлари;

- тили, нутқи, гаплари;
- муомаласи, таниш-нотанишларга муносабати;
- мустақиллиги, тиришқоқлиги;
- севимли машғулоти;
- уйдаги ҳаётдан лавҳалар, фикрлар;
- яхши одатлари;
- ёмон одатлари;
- мактабга ўрганиши;
- ўқишга муносабати;
- синфдошларига муносабати;
- ўқитувчиларга муносабати;
- тўғарақларда иштироки, таътилдаги қизиқ ёки нохуш воқеалар;
- уришиб қолиш сабаблари;
- ўқитувчи, ота-она, бобо, бувилар кўрган тарбиявий чоралар;

Ҳар йили болангнинг туғилган кундаги базмда «Йиллик якун» ясаб бор. Унда ўтган бир йилнинг қизиқарли педагогик таҳлилини қил. Аниқ вақт, жой, кун, одамлар билан содир бўлган вазиятлар тикланганда, бу жуда қизиқарли чиқади. Тарбиявий фойдаси катта бўлади. Оилавий анъанага айланади. Танишларинг ҳавас қилади.

Ўспирин

Ўғлинг 14 ёшида, қизинг 12 ёшида ўспирин бўлади. Бу даврни педагоглар болаликдан катталикка «ўтиш даври» деб атайдилар. Ҳозир акселерация — ўспиринларнинг жисмоний ўсишида тезлашув рўй берди. Бу ёшда уларда интизом, ўқишга қизиқишнинг сусайиши, характерида дағаллик пайдо бўлиши кузатилади. Тез жаҳли чиқади. Ота-онанинг гапларига илгари сўзсиз қўшилган бўлса, энди танқид қилади. Бировлардаги камчиликларни бўрттириб кўрсатади.

Шундай бир педагогик латифа бор. **Болаликда** одам: «Ота-онам ҳамма нарсани билади; **ўсмирликда** — ота-онам кўп нарсаларни билмайди; **ёшликда** — ота-онам ҳеч нарсани билмайди; **ўрта ёшда** — ота-онам баъзи нарсаларни би-

лади; **кексайганда** — ота-онам ҳамма нарсани биларди», деб ўйлар экан. Ўспиринлик — **«ота-онам кўп нарсаларни билмайди»** дейдиган давр. Бу давр — орзулар даври. Сирдош дўст, идеал қидириш даври.

Онасидан кўп мақолни ўрганиб қолган оқила бир онанинг «Ўзинг туғиб, ўзинг қўрқасан», деган мақоли ўсмир, ўспиринларга хос тажангликни кўрсатади. Шунинг учун ўғлинг билан бу даврдан яхши ўтиб олишни ўйла. Чунки бу даврда сени хафа қилаётган нарсалар болангнинг ёмонлигидан эмас. Бола организмдаги табиий, объектив ўзгаришларга ҳам боғлиқ.

Хайрихоҳлик, эътибор кўрсат. Токи боланг ўз «дунёси»да танҳо қолиб кетмасин. Уни спорт, компьютер, техника, санъат тўғарақларига қизиқтир. «Сен жиддий ишларни бошлай оласан», деб далда бер унга. Унинг характеридаги яхши, кучли томонларини кўрсат. Бу унинг ўзига ўзи ишонч ҳосил қилишига ёрдам беради.

У яхши кўрадиган артист, хонандалар ҳаёти, хоббиларига сен ҳам қизиқ. Чунки у ҳозир «Ота-онам кўп нарсаларни билмайди», деб ўйлаяпти. Ичида.

У ўзига оро бера бошлайди. Атир сепеди. Қизлар билан ўртоқлаша бошлайди. Бу пок,

инсоний ўртоқлик. Ундан қўрқма. Тақиқлама. Тақиқласанг, ёмон кўринасан. Боланг сендан кўнглини ёпади. Онаси, ака-ука, опаларининг кўз олдида уришма. Зарурат бўлса, якка танбеҳ бериб, тўғри йўлни кўрсат.

Ёшлик

Бу давр боланг мактаб, коллежни битиргандан кейин бошланади.

Мия билан тил, қўл-оёқ бирга ҳаракат қила бошлайдиган давр. Жисмонан, қисман ақлан балоғат ёши. Ўз ҳаётига тегишли ишларни ўзи, мустақил ҳал қилиши учун куч ва ақли етарли. (Агар шу давргача яхши тарбияланган бўлса.) Шунинг учун ота-она фикрига бўйсунити истамайди. Фикринг ёқмаса ҳам кўнглинг учун «ҳм-м» деб туради. Ўзи бошқа нарсани ўйлайди. Бу юқоридаги латифада айтилган **«Ота-онам ҳеч нарсани билмайди»** дейилган давр.

Бироқ ҳали у тўқис мустақил, етук шахс эмас. Тажрибаси кам. Яхши боқиб, кийинтириб, лекин одамлар билан муомалага, бирга юриш-туриш, ишлашнинг илк кўникмаларини ўргатмаган бўлсанг, у қоқилади. У бегона одамлар билан биринчи муносабатда қоқилса, ҳадиксираб, одамови бўлиб қолади.

Унинг олдида «Ким бўлсам экан?» деган савол туради. Унинг касб танлашида «Одамларга, халққа, миллатга, Ватанга хизмат қилиш» юқори турадими? Ёки ҳар қандай йўл билан «Тез ва кўп пул топиш» турадими? Мана энди сенинг оталик меҳнатингнинг меваси туга бошлади. Мияси ақлга, билаги кучга тўлганида боланг меҳнатни танласа — бахтинг, роҳатни танласа — шўринг. Хафа бўлма гапимдан. Отам ошириб, бақириб гапираяптилар, дема. Кулиб гапиргандан кўрқ.

Университетга кириш, ўқиш ҳам — меҳнат. Яхшилаб ўрган. Боланг университетга диплом олиш учун кирмоқچими, ё билим олиб, кучли мутахассис бўлиш учунми?

Ҳамма олим бўлиши шарт эмас. Қўли гул фермер, уста, тадбиркор, шофёр, чўпон, слесарь, новвой, тикувчилар ҳам бирдай азиз, зарур. Ўз касбининг устаси бўлган, ўзи ва миллат равнақини ўйлаб, ҳалол, фидокорларча меҳнат қилган ҳар бир киши азизу мукаррамлигини уқтир ўғлингга. Неварамга.

Шу пайтгача у учун масъулият сенда эди. Энди ўзининг хатти-ҳаракатлари учун масъулиятни ўзига ўтказиб, тушунтириб бор.

Жасорат, мардлик

Ҳамма халқлар, жумладан, ўзбеклар ҳам ўзларининг жасур, баҳодир, мард аждодлари билан фахрланиб келган. Эртақ, дostonларнинг бош қаҳрамонлари ана шундай кишилар бўлишган. Қўрқоқ, муте одамлардан доим нафратланишган. Чунки бундайларга ишониш — сувга суюяниш. Қўрқоқлик, мутелик кўпинча сотқинликка олиб келган. Жасур, мардлари кўп миллатлар енгилмаган.

Одам жасур, мард бўлиб туғилмайди. Ўз-ўзидан жасур, мард бўлиб ҳам қолмайди. Ҳаммаси болалиқдан бошланади. Болалиқда ҳал бўлади.

Биринчи шарт — болангни қўрқитма. Келинга тайинла. «Жим бўл, бўжи келаяпти», «милиционер келаяпти», «бобой келаяпти, сени халтасига солиб, олиб кетади», деган гапларни айтмасин. Тўғри, ўша соатда бола қўрқиб, тинчийди. Ухлайди. Келиннинг жони ором топади. Лекин бу ором бола қалбига қўрқув туйғусини олиб киради.

Эшик тақилласа, кўрпа тагига кириб кетади. Тўғри, катта бўлганда бу гапларга у кулади. Лекин болалиқда пайдо бўлган қўрқув асорати барибир из қолдирган бўлади. Мавҳум вазиятларда қўрқув ўша издан тез кириб келади.

Болани ёқимли ишни эмас, керакли ишни қилишга ўргат. Ўғлингга жазо олишни билиб турса ҳам ёлғон гапирмай, ростини айтиб, кечирим сўрашни; синглисини хафа қилаётган болани тўхтатишни; талаба уни йўлдан оздирмоқчи бўлган даъватчини тилидан тортиб фош этишни; наркотик сотиб, ватандошларини хонавайрон қилишдан бойлик орттираётган одам ҳақида ҳуқуқ-тартибот органларига хабар беришни ўргат.

Лоқайд бўлма

Ўғлим. Атрофга қарасанг, айрим одамларда мустақил фикр, масъулият сустигини кўрасан. Улар нега шундай? Биласанми, улар ўзларининг бу аҳволларини қандай оқлайдилар? Менинг бу хулосаларимни ўйлаб кўр. Қабул қилсанг, ўзингни тузат, дўстларингга ҳам маслаҳат бер. Айт.

Ҳаётда шундай вазиятлар бўладики, сендан миллат, давлат, Конституцион тузум ҳимоясида қатъий фикрингни айтишинг, уни ҳимоя қилишинг талаб этилади. Лекин сен индамайсан. Пушаймон бўлиб юрасан кейин. Бу ожизликдан ўзингни оқлашга уринасан.

Биз улкан оила — Ўзбекистонда яшайпмиз. Ўзбекистон бизнинг давлатимиз, обрўйимиз, номус-оримиз, уйимиз — Ватанимиз. Баъзан кишилар, гуруҳлар ўз манфаатини ўз оиласи — Ўзбекистон халқига, ўз уйи — Ўзбекистонига қарши қўяди. Хиёнат қилади.

Сен шундайларга — эскича, шўроча фикрлайдиганларга, ҳизбчи, ваҳҳобий, акромийларга қарши қачон, қаерда, нима қила олдинг? Бармоқларингни оч. Сана. Биров учун эмас, якка қолганингда ўйла, сана. Бир қўлинг юмилди-ми? Йўқми?!

«Мен кичик одамман. Кўп қатори турдим. Мен ҳам ичимда ёмон кўрдим», — дедингми?

Бу ҳам яхши. Лекин пайғамбаримиз ёмонликка қўл билан, сўз билан, ҳеч бўлмаса ёмон кўриш билан қарши туринг. Лекин охириги иймоннинг сустигини кўрсатади, деган. Ўғлим бўлсанг, Ватан хоинларига нафратингни дилда тасдиқлаб, тилда айтиб, одамларга тарғиб қил.

Ўз уйингга сўрамай кирган одамни тилкалаб ташлайсан. Ватанингга сўрамай кирган, беайб ватандошларингни отган оқпадарларга лоқайдлик бизнинг авлодга уят бўлади.

Арпа экиб, буғдой кутма!

Отанинг бурчлари — яхши ном берган бола-сини боқиш, тарбиялаш, бахтли бўлишга ўргатиш, уйлантириш. Биринчи вазифани ҳамма ба-жараяпти. Боқиш учун пул, маблағ керак. Топаяпсан. Тарбияга ҳафсала, вақт, билим, малака, маҳорат топаяпсанми? Боқиш — болангга озиқ, тарбия — ҳар икковингга бахт, иззат беради.

Ўзбеклар «Оми-и-н» деб қўл кўтараётганда қиладиган дуога эътибор қил. Таҳлил қил. Унда уй, тўй, зиёфат эгасига «кетмас бахт, давлат, оқибатли, солиҳ ўғил-қизнинг роҳатини кўриш ва ҳ.к.»га муяссар қилишни Аллоҳдан сўрайди-лар. Ўзбекларнинг дуо марказида фарзанд тура-ди. Чунки ўзбек — болажон эл.

Лекин болажонликнинг «ичига» қарасак, кўп хатоларимиз кўринади. Шундай одамларни кўрдим: улар ҳозир моли қаерда ўтлаётганини шу заҳоти айтиб беради. Лекин солиҳ фарзанд бўли-шини кутаётган боласи ҳозир қаерда, ким билан юрибди, нималарни ўйлаяпти, десанг, билмай-ди. Моли бўшалиб кетганлиги учун боласини уради. Унинг боласи «бўшалиб» кетиб, отасининг душ-манларига қўшилса, кимни уриш керак?

Мол боқишнинг фойдасини бир йилдан сўнг, бир марта олади. Бола тарбияси фойдасини 10 йилдан сўнг, бир умр, ҳар куни олади-ку!

Бу ҳақда гап кетса, «Тарбия билан шуғулланишга, кўриб турибсиз, вақт йўқ. Бозор иқтисодиёти. Кўп ишлаш керак. Мактаб, институт, маҳалла бор-ку», — дейди. Айбни боласига, бозор иқтисодиётига, мактаб, маҳаллага тўнқайди. Лекин бермаган тарбиясидан, экмаган ниҳолларидан мева кутади.

Вақт бор. Лекин уни тарбияга ажратмайдилар. Ота энг қимматли сармояси — бўш вақтининг энг кўп қисмини нимага ажратиши керак? Ота учун энг азиз нарсага. Энг азиз нарса нима? Фарзанд!

Демак, фарзандни боқиш, кийинтириш, тарбиялашга. Фарзанди ҳақида ўйлашга, унинг кечаги гаплари, қилиқларини таҳлил қилишга; педагог-психологлар, мўйсафидлардан, педагогик китоблардан ўрганиб, ҳар куни боласи билан очиқ чехра билан гаплашишга ажратиши керак. Қайси гапни тўғридан-тўғри ўғлига айтишни, қайсиларини хотинига айттиришни, қайсиларини шама, ишора қилиб билдиришни ўйлаб, амал қилиш керак.

Кўлингга қоғоз, қалам ол.

Бир кунлик ҳаётингни соатма-соат бўлиб чиқ. Кеча шу соатларда қаерда, нима қилдинг? Бугунчи? Эртага нима қилмоқчисан? Энди ана шу 3 кунда боланг билан гаплашиш, бирга юриш, иш қилиш учун қанча вақт ажратибсан? Қўш. 3 га бўл. Мана, сен фарзандингни солиҳ, оқибатли, яхши фарзанд бўлиши учун берган бир кунлик сармойанг.

Эртага боланг ҳам сенга шунча вақт ажратади. Устига-уштак боланг қақшатса, айтмапсиз дема? Мендан ўпкалаб юрма.

Одамларга қара

XXI аср шиддатли келди. Шартлари ҳам шиддатли: тиниқ фикр, аниқ мақсад, аниқ вазифа, аниқ иш, аниқ натижани талаб қилаяпти. Ким бу шартларни бажармаса — уни ҳеч ким уришмайди. У бошқалардан орқада қолади, холос. Ким амал қилса, олдинга ўтиб бораюпти.

Атрофингга қара. Кечагина ҳамма қатори одми юрган, техникумни битирган Абдумурод — бугун қудратли фермер. Юзи — қизил, кийими — пўрим. Нексияси — Донс, трактори — 3 та.

Маҳаллага «Маънавият маркази» қуриб берди. Қишлоқнинг 2 та муҳтож оиласига ҳомийлик қилаяпти.

Наврўз байрами куни, Тошкентда ўқиётган 3 та ҳамқишлоқ талабага контракт пулини тўлайман, деди. Бу авжга Абдумурод қандай чиқди? У бунга иродаси, ҳафсаласи, тиришқоқлиги, бошлаган ишини охирига етказмай қўймаслиги эвазига эришди.

Унинг синфдоши, олий маълумотли Қаҳҳорчи? 10 йил олдин қандай тажанг бўлса, шундай турибди. Нолийди. Тўйларда ичиб, ётиб қолади. Укалари кўтариб, аравага ортиб кетишади. Қаттиқ касал деб эшитдим яқинда. Шу ростми? Худо шифосини берсин. У бу кунга иродасизлиги учун тушди. Иккаласини қиёслаб, бир жадвал туздим. Қараб-қараб қўй, эртага боланг билан бирга кўр. Сабаблари — бундан 20 йил олдинги тарбияга бориб тақалаверади. Отаси, раҳматли Аълобек боласини қаттиқ суяр эди. Қўғирчоқдек безаб, кўз-кўз қилар, еру кўкка ишонмас эди.

Шу бола қўлини совуқ сувга урмай катта бўлди. Ўқиди. Яхши жойга отаси жойлаб ҳам қўйди. Одамлар билан чиқишмади. Ишга сабри етмади. Бўшади. Отаси вафот этди. У бекор юрди. Мана, икки синфдошнинг бугунги аҳволи:

Қиёсла!

Абдумурод	Қахқор
<p>Мен ҳеч кимдан кам эмасман. Ўз бизнесимни яратаман, деган мақсад қўйди.</p>	<p>Мақсад қўймади. Замондан нолиб, бизга шу ҳам бўлаверади, деб, «юз-юз» олиб, яшайверди.</p>
<p>Колхоз тугатилди. Фермер бўлиш режасини тузди. Фермерлик сирларини сўраб-суриштириб юрибди.</p>	<p>Колхоз тугатилди. Қахқор ишлаётган штат қисқарди. Бекор. Замондан нолиди. Норозилик аламини ароқдан олаяпти.</p>
<p>Бизнес режасини тасдиқлади. Ер олди. Низоми тасдиқланди. Одамларни ишга олди, иш бошлади.</p>	<p>Бекор. Замонни муҳокама қилаяпти. Ўйлашга, изланишга ҳафсала, ирода йўқ. У, яхши, замон — ёмон.</p>
<p>Қийналаяпти: ғўзага қурт тушди; насос куйди; ер — дашт ҳудудида; трактор тез-тез бузилаяпти. Хотини: «Бекор қилдингиз. Айтмовдимми?» деяпти. Абдумурод енгилмаяпти. Мақсадимга стаман, дейди. Ходимларни ишонтирди.</p>	<p>Абдумуроднинг устидан кулди. Тўй, маъракаларда ғийбат қилди. Замонни ёмонлади. Маҳалладан ёрдам пули ола бошлади. Пулига ича бошлади. Оиласи қийнала бошлади.</p>

<p>Шартномани 103% га бажарди. 19 млн.сўм соф даромад олди. Наврўзда маҳаллага ош қилиб берди.</p>	<p>Хотини Шарофат жаврай-жаврай адо бўлди. Ўзи ўтган-қайтганларни «санаб» ўтирибди. Наврўзга ошга борди. Ошдан чиқиб, яна ичди. Ҳасад қийнай бошлади.</p>
<p>2 йил ўтди. Ўтган йил 31 млн сўм, бу йил 43 млн сўм соф даромад олди. Маҳаллага "маънавият маркази" курди. Нексия олди. Оиласи билан Оқтошда дам олиб келди. Данғиллама иморат, чайла қураяпти. Юзи қизил. Гапи дадил. Пули кўп. Кеча сутни қайта ишлаш комплекси қурилишини бошлаш олдидан ош берди.</p>	<p>2 йил ўтди. Кўзи оғир дардга дучор бўлди. Давлатнинг «Сихат-саломатлик йили» дастури бўйича кўзи бепул операция қилинди. Замондан нолияпти. Лекин ўзини ўзи эплаш учун бошини, кўзини, тилини, оёқ-қўлини ишлашга мажбур қилмаяпти. Ҳали ҳам мақсади йўқ.</p>

Нега шундай бўлди? Сенинг ўғлинг шундай бўлмайдими? Бунинг учун нима қилмоқчисан? Қани бир ўйлаб кўр.

Пушаймон йўли

Фарзанд 1—2 йўталса, пешонаси қизиса, олиб докторга чопадилар. Ярим кунда ҳам, ярим тунда ҳам. Машина бўлмаса — машина, вақт бўлмаса — вақт, таниш бўлмаса — таниш, пул бўлмаса — пул топилади. Нима керак бўлса — бари топилади. Бола соғаяди. Ҳамма ташвиш, тортган азоб худди бўлмагандек. Ўтди-кетди. Хурсанд бўламиз. Худога шукур.

Боланинг ахлоқи дардга чалинди: онасига гап қайтарди. Бақирди. Бу — ахлоқий иситма. Унга ёрдам керак. Педагогик-психологик ёрдам керак. Она боласи ўн марта гап қайтарганини Отага айтмайди. Ўн биринчисини — биринчи марта, деб айтади. Онанинг кечиримлилик меҳри унинг ўзига қарши ишлайди.

Бола ҳали яшаб кўрмаган. У: «Онам мени эркалаши керак. Онанинг болага муносабати шундай экан. Онами, шундай қилиши керак экан», дейди. Меҳри сал камайса, ўқраяди. Сен менинг онаммисан? Нега кечагидай ўпиб-яламай қолдинг? Хўп, Сирож билан бир оз ичибман, сенинг нима ишинг бор? Онаммисан, меҳрингни беравер. Ҳаммаси, «ОК!» бўлади. Ёш бола эмасман. Тушундингми, мамул!? Қайтиб йўлим-

да турма. Кўзингни ўйиб оламан. Ха-ха-ха..! Тур, кет!

Эртага отага рўбарў бўлди...

Отани касалхонага олиб кетишди.

Нега шундай бўлди?

Ота-она болани беҳад суйиб, иллатларини ҳам билиб билмасликка, кўриб кўрмасликка олди. Мана, болага кўшилиб, иллатларнинг ҳам суяги қотди. Энди уларнинг ҳимоячиси, эгаси — бола кучга тўлди. Ўзини эмас, иллатини ёмон десанг ҳам, нега мени ёмон дейсан, деб ўдағайлайди. Ўқраяди. Ташланади. Она ўша пайтларни яхши эслайди. Нега биринчисини эмас, ўн биринчисини айтдим? Биринчисини айтсам, дадаси вақтида қайтарармиди? Шуни дадасига айтаймикан? Йўқ. Айтмайман. Айтсам, дадаси мени яна уришади. Шуларни ўйлаб, она эзилади!

Шундай. Ота боласига бир марта қараса, она ўн марта қарайди. Шунинг учун ҳам она — она. Муҳтарама. Бироқ баъзи ҳолларда меҳр зўрлик қилиб, бурчни сусайтиради. Кун, ой, йиллар ўтаверади. Бола, унинг ичида иллатлари кучга тўлиб, ота-она қариб бораверади. Сабр-тоқати тугаган, норози ота-онанинг бурчи ҳуқуқи энди олдинга чиқади, меҳри чекинади. Лекин кеч.

Энди ота-она бири-бирини уришиб, азоб ва армонга тўлиб қараб туришдан бошқага ярамайди. Чунки боланинг улар билан гаплашишга вақти, тоқати йўқ.

Йигирма йиллик меҳр тугаб, йигирма йиллик жабр бошланди. Юз — шувит, ном — бадном, биров эшигини келиб қоқмайди. Шундай қилиб, «ширин» фарзанд инсульту инфаркт, ўлимни тезлаштириб беради. Унинг соғлиғи яхши. Чунки машина бўлмаса — машина, вақт бўлмаса — вақт, таниш бўлмаса — таниш, пул бўлмаса — пул топиб, кун-тун бағирга босиб боқилган, оқ ювиб, оқ тараб ўстирилган бола.

Лекин кўни-кўшни, қариндошлар бир нарасада яна хато қилишади. Улар ўғил-қизни айблайди. Аслида ким айбдор? Соғлом, лекин тарбиясиз қолдирилган фарзандми? Ёки ўз бурчини тўлиқ бажармаган, яхши боққан-у лекин яхши тарбияламаган ота? Суйган, бироқ тарбияламаган онами? Демак, кўни-кўшнилари, қариндош-уруғлар, маҳалла-кўйнинг талабчан нигоҳи ёмон фарзандга эмас, аввало, фарзандини ёмон тарбиялаган ота-онанинг кўзига қаратилиши керак. Нега? Чунки сабаб — ота-онада, оқибат — фарзандда. Ёмон йўлга кириб бўлган йигирма ёшли йигитни уришдан энди не фойда!..

Демак, бола тарбиясида кўнгил эмас, ақл ҳокимлик қилиши керак экан.

Огоҳлик

Ўғлим. Бу сўзни кўп эшитгансан. Ўйлаб кўрдингми маъносини? Мен нега, нимадан огоҳ бўлишим керак? Огоҳ бўлмасам, боламан шунга ўргатмасам нима бўлади? Ўзи огоҳ одам қандай бўлади деб ўйладингми?

Огоҳ одамнинг кўзи — атрофга разм солиб эътибор билан тикилади. Қулоғи — эшитаётган гапларини илиб боради, мияси — кўрган, эшитганларини эгаси бугунгача билган нарсалари билан қиёслаб боради.

Хаёлпараст, эринчоқлар, «Нима ишим бор», «Менга тегмаса бўлди-да» ёки «Пул берса бўлди-да, нима қилса майли», дейдиганлар ҳар доим миллат оёғига бойланган тош бўлишган. Шундай ота-оналарнинг болалари «ҳизбут-тахрир»га, «акромий» кабиларга лаҳм ўлжа бўлганлиги сир эмас. Сўфи Оллоёрнинг: «Ақида билмаган шайтонга элдир. Агар минг йил ибодат қилса — елдир», деган зўр гапи бор. Ақидаси ота-боболарига маҳкам боғланмаган ёшлар эртами-кечми, албатта йўлдан озади.

Уламоларнинг ёзишларича: ақида — бир нарсанинг иккинчисига боғланиши, мусулмон кишини маълум ғоялар билан маҳкам боғлаб турадиган эътиқодлар мажмуаси. Мусулмонлар орасида бўлган ихтилофлар, бирликнинг йўқолишига сабаб айнан ақида бобида адашиш бўлган экан.¹

Кўрдинг бирмунча ёшлар акромийларга қўшилиб, миллат нафратига учради. Лекин ҳеч бир ота, ўғлим акромий бўлади, деб ўйламаган. «Балодан ҳазар қил», дейдилар. Буни болангга кўрсат, ўргат. Мен, «тушунтир», демадим. Кўрсат, ўргат.

1. Орттирган ҳар бир яхши танишини (ким, кимнинг фарзанди, қаерда яшайди, нима иш қилади, уй телефонини) билиб бор.

2. Ҳизбчининг ўғлингга меҳри — қассобнинг семиртираётган бўрдоқисига меҳрига ўхшашини исботлаб бер. Ҳизбчи, гиёҳванд, акромий, «инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси» ниқобидаги кимсалар ҳеч қачон ўзбек ёшларини ўзларига дўст деб қарамаслигини, аксинча, ўлжа деб қарашини исботлаб бер. Ўргат. Кўрсат.

---

¹ Ақидада адашмайлик. «Мовароуннаҳр», Тошкент, 2005, 48-б.

3. Ўзини ҳизбчи, гиёҳванд, акромий, «демократ»дан ғоявий ҳимоя этишни, уларга ғоявий ҳужум қилишни кўрсат.

4. Дўсти йўлдан адашса (чекувчи, ичувчи, ҳизбга, акромийга, гиёҳванд, ўғрига алданиб, уларни ўзига яқин олиб қолса) уни қандай қайтаришни ролга кириб кўрсат. Тренинг қил. Далилларини кучайтиришга ёрдам бер.

Билмайсанми? Унда мактаб, маҳалла маънавият ва маърифат ишлари мутасаддиси, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маҳалла маслаҳатчисига учра. Сўра. Билмаганингни сўрамай, ўзингга зулм қилма.

Фарзандинг, Ватанинг, Давлатинг, Миллатинг ҳимояси учун биринчи қадамни ташла!

Жаҳолат изғиб юрган бу жаҳонда маърифатли оталарнинг лоқайдлик тўшагида ёнбошлаб ётиши бизга ярашмайди.

Ниқобли ғоя — ниқобли вирус

Ўғлингнинг диний туйғуларига эътиборни ошир. Ҳокимиятни қўлга киритиш йўлида динни ниқоб қилиб, изғиб юрган одамлар бор.

Мана, Ҳизб-ут-таҳрир ёшларимизнинг тажрибасизлигидан фойдаланиб, уларнинг онгига захарли сиёсий фикрларини жойлашга интилмоқда. «Халқа»лар ташкил этиб, хуфёна дарслар ташкил қилади. Шунинг учун ўғлингнинг қачон, қаерда, ким билан юрганлигини назорат қил.

Бузғунчи ғоялар фақат диний эмас, одамларга ёқимли бошқа ниқобларни ҳам тақади. Буни Интернетда ҳам кўриш мумкин. Масалан, ўғлингга Интернетдан «Эльвис Преслини тинглаб кўр», деган хабар келади. Очиб кўради. Бўлди. Энди компьютерини устага олиб бораверсин. Чунки Эльвис Преслини ниқоб қилиб, ўғлингнинг компьютерига вирус юқтиришди. Уни «туширишди».

Ҳусниддин деган бир врачнинг фикри ҳам бугунги ғоявий вируснинг ҳаракатини тушунишга ёрдам беради. «Микроб — вирус, — дейди у. Қонда айланиб юради: Организмнинг энг ожиз жойини топгач, ўша ерга кўнади». (26.06.05й.) Дин ниқобида юрган гуруҳ ҳам сенинг содда ўғлингни тузоққа туширишда шундай усулларни қўллайди.

Диний экстремистларнинг доҳийлари ўз гушталарига: «Телевизор кўрма, радио эшитма, газета-журнал ўқима, булар куфр», деб

уқтиради. Мақсадлари аниқ — болаларимизни Ватанимиз, давлатимиз эришаётган ютуқлардан беҳабар қолдириш. Фақат ўз ахборотини «едириш». Шундай экан, сен ўз оилангни ижтимоий-сиёсий ахборотлардан хабардор қилиш учун «Ахборот», «Давр» дастурларини оилавий кўришни ташкил қил.

Бола нега қулоқ солмайди?

Педагогларнинг фикрича, бунинг сабаблари кўп. Шулардан биттаси — сенинг айтаётган сўзларинг қилаётган ишларинг, туйғуларинг билан қўшилмаслигида, бир-бири билан уйғун эмаслигида. Болалар зийрак, буни жуда тез сезади. Масалан, сен болангга «Яхши бўл», деб зарда қиласан. «Тинч ўтир», десанг-у ўзинг нотинч бўлсанг. Бола сен ўзинг қилолмаётган нарсангни ундан талаб қилаётганингни дарҳол сезади.

Сен болангга: «Ўзингни ўзинг эпла», дейсан-у, унинг учун ўйлайверасан, ишлайверасан. Кўп такрорланаверади бу тушунмовчилик. Бола охири чарчаб, сен айтгандай эмас, ўзи билганича яшай бошлайди. Бу — унинг мустақил фикри.

Ўғил нега эрка бўлади?

Юсуф Хос Ҳожиб шундай дейди: «Болага отанинг меҳнати сингган бўлса, унинг феъл-хулқини жадал ўрганadi. Ота фарзандини тергаб тарбияласа, унда феъл-йўриқ яхши бўлади, ота ва онасининг юзини ёруғ қилади. Агар назорат қилувчиси бўлмаса, ундай фарзанд ярамас ва нобакор бўлади. Бундай фарзанддан умидингни узавер. Эй ота, ўғил-қизни тергаб тарбиялагин, токи кейин сендан нолувчилар бўлмасин». («Оила», 2005 й., №1, 93-б).

Бу камчилик кўпинча якка ўғилларда бўлади. Ота-она узоқ вақт фарзанд кутади. Унга етгач, асраб-авайлайди. Болага бир нарса бўлса нима қиламан, деб кўрқади. Талабчанликни ҳам, ғазабини ҳам ичига ютади. Вақти-соати келиб, эси кирса, яхши бўлиб кетади, деб алдайди ўзини.

Бу иллат боласи кўп оилаларда ҳам учрайди. Кўнгли бўш ота, боласининг кўнглига қараб яшайди. Боласи йиғласа, айб менда, деб ўйлаб, эзилади. Айтганини муҳайё қилиб, кўндиради. Ўғли: «Отам менинг кўнглимга қараб яшаши керак экан», деб ишонади. Катта бўлиб, талабни ошираверади. Шундай қилиб, ота ўзи дунёга келтирган боласининг қулига айланади.

Яна шундай оталар бор. Улар: «Мен болалигимда қийналганман. Кун кўрмадим. Болам мен кўрган азобларни кўрмасин. Маза қилиб яшасин», деб адашади. «Айтганини муҳайё қила оламан. Қиламан. Ана шунда мен эришмаган даражаларга ўғлим кўтарилади», — дейди. Ўғлини бўйнидан туширмайди. Меҳнатдан ўлай дейди, лекин, ўзига қарашга қўли тегмайди. 20 йилдан кейин ота ўғлини барибир бўйнидан туширади. Ва ўғлига ёмон кўринади.

Бола — ёшидан, дейди халқимиз. Бунда гап кўп. Чунки бола ҳали нима яхши, нима ёмонлигини билмайди. Отаси нималарни ўйлаётганини ҳам. У отанинг ишончли қараши, гапидан хотиржамлик олишни истайди. Бола сал йиғласа, уни кўлига кўтариб олаверса, ишончсизлик, хавотир болага юқади. У: «Демак, қандайдир хавф бор. Мени кўтариб олиб, асраб қолишди», деб ўйлайди. Бу фикр кўрқувни чақиради. Йиғлайди.

Ўғлим. Неварамни эрка қилиб, армон билан қаримай, дейсанми? Унда ортиқча меҳрибонликни қўй. Келинга ҳам тайинла. Болангни ширин кўриб, ҳар бир истагини шу заҳоти муҳайё қиляапсизларми? Унда аччиқ қариликка тайёр бўлинглар. Икковларинг ҳам.

Яхши педагогдан дўстинг бўлсин

Отасини ёмон кўриш «касали» ҳамма миллат одамларида 15-16 ёшда бир ўзини кўрсатиб ўтади. Фрейд деган психолог буни «Эдип комплекси» деб атаган экан.

Бир мисол: Нодиржон онасига «Отамни ёмон кўраман», деган. Гаплашмаган, ҳатто бир куни ураман, деган. Бу 2003 йилда рўй берди. Онаси педагогга мурожаат қилди. Педагог бу ҳақда шундай ҳикоя қилади:

— Бу гапни эшитгач — бир куни Нодиржонларнинг уйларига меҳмонга бордим. Ҳеч нарса билмагандай, еб-ичиб, ҳазил-хузул қилиб, гаплашиб ўтирдик.

Боланинг қўл телефони борлигини, юрист бўлмоқчилигини, компютери йўқлигини, ота — тадбиркор эканини, ҳар ойда ўртача 250-300 минг сўм пул топишини аниқладим.

Ўтиришда ўсмир билан яхши муносабат ўрнатдим. Педагогиканинг параллел таъсир методидан фойдаландим. Сездирмай, нозик ишоралар билан отасига — ўғлининг, ўғлига — отасининг меҳрини уйғотишга ҳаракат қилдим. «Оила — бир одам» деган тамойилдаги фикрни икки-уч бор айтиб, мустаҳкамладим.

Нодиржон билан ҳам билвосита қисқа суҳбат қурдим. Унинг ишончига кириш учун. «Лицейда қандай ўқитишяпти? Яхшими? Дарсга савол тайёрлаб бор, домладан сўраб ол. Чунки дарс 45 минут билан чегараланган. У ҳам белгиланган мавзу учун ажратилган. Белгиланмаган нарсага вақт қолмайди. Юрист бўлиш учун белгиланган нарсалардан кўп билиш керак.

Шу маслаҳатни берувдим, ўтган йили Сардор деган бола амал қилиб, ютди. Ҳар куни 2-3 та савол ёзиб бориб, жавобларини билиб олаверди. Юрфакка кирди. Ҳозир — талаба. Сен ҳам шундай қилаяпсанми? Ие. Йўқми?! Нега? Шундай қил. Китоб қидириб, вақт йўқотмайсан, уч минутда саволларингга аниқ жавобни ёзиб оласан. Ким билишни истаса, билмаганини сўраб, билиб олади. Истамаган — сўрамайди, — дедим. Нодиржоннинг кўзлари порлаб-порлаб турди. Чунки мен мақсадга тез етишнинг у кутмаган, яқин йўлини кўрсатган эдим-да.

Дадасини мақтадим. Сиздек замонавий одамларнинг уйида компьютер бор. Олсангиз, уйни безайди. Энг муҳими — Нодиржонга фойда келтиради. Мобил телефон олиб бериб, ҳар ой 15000 сўм тўлаяпсиз. Бундан нима фойда олаяпсиз?

Хуллас, ўтиришда анча яхши ишларга йўл очилди:

1. Нодиржон — телефонини сотиб, пулини дасига берадиган бўлди. Дадасига «ёрдам қилди».

2. Дадаси — устига пул қўшиб, компьютер олиб, Нодиржонга янги йил совғаси қилиб берадиган бўлди. Нодиржонга «ёрдам қилди». Бу уларни яқинлаштирди.

3. Нодиржон барча ахборотномалардаги савол-жавобларни компьютерга киритиб, дастур тузиб, ўзини ўзи (репетиторга пул харажат қилмай) ўқишга тайёрлайдиган бўлди. Гап ана шу ерга етганида туришга қўзғалдим.

Турдик.

Нодиржонга: «Мени кузатиб қўясанми?» дедим.

У: «Албатта», деди.

Кетишда Нодир билан 5-6 минут гаплашдим.

— Отанг билан қалайсилар?

Нодир индамади.

— Мен сенинг ёшингда отам билан келишмасдим. Отам ичар, сўкар, онамни урар эдилар. Мастликларида бир марта урмоқчи ҳам бўлганман. Яхшиям урмаган эканман.

Нодир(жим).

— 30 ёшдан кейин бир нарсани билдим. Мен учун энг катта яхшилик қилиб қўйган одам — отам экан. Чунки у мени дунёга келтирган. Шу киши бўлмаса, ҳозир иккимиз гаплашиб турмаган бўлар эдик. Сен ҳам. Шунинг учун ота ичса, сўкса, урса ҳам, берган, эртага берадиган азоблари ҳам у мени дунёга келтиргани, боққанининг олдида ҳеч нарса эмас экан. Отамни менга кеча, бултур берган, эртага берадиган нарсаси учун эмас, отам бўлгани учун ўйлаб ҳам кўрмай, ҳурмат, хизмат қилаверишим керак экан.

Нодиржон. Отанг билан яхши бўлсанг, яхши. Сал-пал келишмовчилик бор бўлса, ҳозир ҳал қилиб қўй. Эртага эрталаб дадангга салом бер. Кейин саломингга бирорта гап қўшиб, гапир. Бирор нарсани сўра. Даданг билан гаплаш. У киши сени яхши кўради. Оталар буни айтавермайди, билдиравермайди. Кулиб гапира олмайди. Қовоғи солиқ бўлса, бу — мени ёмон кўрганидан, деб ўйлама.

Қисқа хайрлашиб, кетдим.

Ҳар ҳафта Нодиржон билан гаплашиб турдим. Гапни ўқишдан, отадан эмас, бошқа нарсадан бошлаб, ўқиш, ота билан тугатдим. Атайлаб эмас, **шунчаки** қилиб гапирдим. Ота хур-

санд — бефойда телефонга ҳар ой 15000 сўм тўлашдан қутулди. Репетиторга пул кетмайди. Нодир хурсанд — компьютерли бўлди.

Оила яна бир нарасада ютди. Нодир илгари қоронғу тушганда ҳам келмай, ҳаммани хуноб қилар эди. Энди — уйда, фойдали иш билан машғул. Ота-ўғил орасидан совуқлик кўтарилди.

Кейинчалик ҳар ойда телефон қилиб, гаплашиб, арзимас ишларда ёрдам сўрадим, илтимос қилдим. Иккаламиз иноқ бўлиб кетдик. Келиб турдим. Ота-онасига маслаҳатлар бериб бордим.

2005 йил, сентябрь. Нодиржон ҳуқуқшунослик факультетига ўқишга кирди. Контрактга. Ўз кучи, ҳалол меҳнати, илми билан. Отаси мени чақириб, зиёфат қилди. Йўқ, десам ҳам қўймай тўн кийдирди. (2005 йил октябрь)».

Буларни сенга нега ёздим?

Оилада ўсмир ўғил билан отаси орасида совуқ муносабатлар бўлиб туришини, шунда ота нима қилса яхши бўлишини бир оила мисолида (2004—2005 йилларда бўлган воқеада) кўрсатдим.

Тарбия билан худди:

— автомобилнинг носозлигини билиб, аниқлаб, уста билан маслаҳатлашиб, вақт, маблағ ажратиб, керак бўлса, уста(педагог)га бориб, камчиликни тузатишдек;

— хурмо дарахтини экиш, суғориш, совуқдан асраш, ўраш, керак бўлганда қайчилаш, агрономга кўрсатиб, ҳосилдорлигини ошириш каби вақт, эътибор, ҳафсала, ўйлашдек шуғулланиш кераклигини уқтиргим келди.

Х У Л О С А

Ўғлим.

Оталар насиҳат қилаверади, болалар ўз билганидан қолмайди, деган гап бор. Балки сен ҳам шундай қиларсан. Лекин, ҳар тугул бу айтган гапларим беҳуда кетмас, деган умидим бор. Оталар тажрибаси, ўғитларидан, кузатувларимдан келиб чиқиб ёздим. Сенинг, невараларим олдидаги бурчим мени ушбу китобни ёзишга ундади ва уни барча мен каби оталар билан баҳам кўргим келди.

Менинг ёшимга кирганингда мени яхшироқ тушунарсан.

Миллатимизнинг сендан умидлари катта. Шунини унутма.

Мундарижа

Ассалому алайкум!.....	3
Ўғлим, сен ота бўлдинг!.. ..	6
Бу китоб нега ёзилди?	7
Келинга яхши қара	8
Ўғлим, қара, эшит!	9
Тарбия нима?	10
Ўғлинг қандай одам бўлиши кимга боғлиқ?	11
Ўғлингнинг тили чиқди	13
Тарбия гапириш эмас, ўргатиш дегани	13
Хушмуомалалик	14
Ватанпарварлик	15
Бойлик.....	16
Тарбиянинг муҳим усуллари	18
Тадбиркорлик	21
Кўчада наркотиклар айланиб юрибди	25
Ўғлим! Тур ўрнингдан, уйингга наркотик кирди:	27
Лақмалик	28
Оила — бахт фабрикаси	29
Ирода.....	31
Машҳурлар ибрати	33
Гражданин.....	34

Тўғри ва нотўғри тарбия	36
Тарбия вақти	37
Ота обрўси	39
Тартиб-интизом	41
Ўсмир	42
Кексаларга ҳурмат	44
Одамнинг педагогик тарихи	46
Ўспирин	49
Ёшлик	51
Жасорат, мардлик	53
Лоқайд бўлма	54
Арпа экиб, буғдой кутма!	56
Одамларга қара	58
Пушаймон йўли	62
Огоҳлик	65
Ниқобли ғоя — ниқобли вирус	67
Бола нега қулоқ солмайди?	69
Ўғил нега эрка бўлади?	70
Яхши педагогдан дўстинг бўлсин	72
Хулоса	77

74.9

Қ 81

Қуронов. Муҳаммад

Оталар китоби (Ёш оталар учун тарбия тўғрисида биринчи китоб). - 1. «O'zbekiston», 2007 - 80 бет.

ББК 74.9

Муҳаммад Қуронов

ОТАЛАР КИТОБИ

(Ёш оталар учун тарбия тўғрисида биринчи китоб)

Ў

Муҳаррир *К. Бўронов*
Техник муҳаррир *У. Ким*

Бадний муҳаррир *Х. Қутлуқов*. Мусахҳиҳ *М. Раҳимбекова*
Компьютерда тайёрловчи *Н. Бегматова*

Босишга рухсат эгилди 2007.

Қоғоз бичими 60 × 90 / 32.

Тайме гарнитурда офсет усулида босилди
Шарҳли босма табақ 2,5. Нашр табағи 2,10.
10000 нусхада чоп эгилди.

Баҳоси нарғнома асосида Буюртма №07-71

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйида босилди.
700129, Тошкент ш., Навоий кўчаси, 30